

Social hållbarhet på gården

Social hållbarhet på ekologiska och konventionella växtodlingsgårdar från lantbrukarens perspektiv

Författare

Linnéa Ryrvik

Handledare

Robin Biddulph

Kandidatuppsats i Kulturgeografi

VT 2023

GÖTEBORGS UNIVERSITET
HANDELSHÖGSKOLAN

Institutionen för ekonomi och samhälle

Avdelningen för Kulturgeografi

Handelshögskolan vid Göteborgs Universitet

Uppsats: 15 högskolepoäng

Nivå: Kandidat

Kurs: KGG320 Samhällsvetenskapligt miljövetarprogram

Termin/år: VT 2023

Handledare: Robin Biddulph

Examinator: Jonas Lindberg

Nyckelord: "Social hållbarhet", "arbetsvillkor", "livskvalitet", "lantbruk",
"hållbarhetsverktyg", "gårdsnivå"

Key words: "Social sustainability", "working conditions", "quality of life", "agriculture",
"sustainability assessment tool", "farm level"

Förord

Först och främst vill jag tacka de lantbrukare som generöst deltagit i studien. Stort tack för att ni tog er tid, trots att det var mitt i vårbruket! Jag vill också rikta ett varmt tack till Markus Hoffman (LRF), Lena Holm (Odling i Balans), Per Fredriksson (Ekologiska Lantbrukarna Skaraborg) och Gun Ragnarsson (Ekologiska Lantbrukarna Halland) för att ni försett mig med kontaktuppgifter till växtodlare runt om i landet.

Jag vill också rikta tacksamhet till min handledare Robin Biddulph från Göteborgs universitet, tack för alla kommentarer och ändringsförslag. Stort tack även till Björn Ringselle från Research Institutes of Sweden, som agerade bihandledare. At last, thank you to Veronika Zbinden from Bern University of Applied Sciences for giving me access to RISE, and for helping me along the way.

Ta hand om er lantbrukare! Det finns stöd och hjälp att få om den sociala hållbarheten tryter. LRF har regionala omsorgsgrupper och så kallade bondekompisar, kontakta ditt regionförbund. Som egen företagare kan man även kontakta företagshälsovården eller arbetsgivarorganisationen Gröna arbetsgivare för stöd och hjälp. Läs mer på:

<https://arbetsmiljoupplysningen.se/yrken/lantbrukare>

Institutionen för ekonomi och samhälle

Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

Viktoriagatan 13, Box 625, 405 30 Göteborg

031 786 00 00

es.handels.gu.se

Sammanfattning

Syftet med studien är att undersöka social hållbarhet på ekologiska och konventionella växtodlingsgårdar från lantbrukarens perspektiv. För att uppnå detta syfte har intervjuer med lantbrukare genomförts utifrån hållbarhetsverktyget RISE (Response Inducing Sustainability Evaluation). Verktyget användes för att mäta den sociala hållbarheten på tio ekologiska och konventionella växtodlingsgårdar. Dessutom har en fokusgrupp genomförts med fem av de lantbrukare som intervjuades, för att undersöka hur lantbrukarna uppfattar hållbarhetsverktyget RISE för kartläggning av social hållbarhet.

Studiens empiriska material analyseras utifrån studiens teoretiska ramverk och tidigare studier på området. Studiens centrala teoretiska begrepp består av hållbarhetsdiskursen, social hållbarhet samt teorin om lantbrukets hållbara sociala system. Även en kunskapsöversikt med tidigare studier presenteras, bestående av forskning angående social hållbarhet på ekologiska och konventionella gårdar, samt tidigare forskning om hållbarhetsverktyg.

Uppsatsens resultat visar att samtliga gårdar har värden som i RISE klassas som 'medel' vad det gäller arbetstid, lön och inkomst, frihet och värderingar samt hälsa. Resultatet visar även att de ekologiska gårdarna generellt har sämre social hållbarhet än de konventionella gårdarna. Dessutom synliggörs lantbrukarnas kritik mot RISE, vilken berör att verktyget fokuserar för mycket på arbetstid och inkomst, att oregelbundenheten i yrket inte tas i beaktning, samt att involverandet av barn i arbetet på gården inte endast borde betraktas som något negativt. Slutligen visar resultatet att lantbrukarna uppfattar RISE som användbart för att reflektera kring frågor som berör social hållbarhet på gården, men att lantbrukarna anser att verktyget inte kan användas i beslutsfattande eller för att öka social hållbarhet på gården.

Abstract

The purpose of the study is to investigate social sustainability on organic and conventional crop farms from the farmer's perspective. To achieve this purpose, interviews with farmers have been conducted based on the farm level sustainability assessment tool RISE (Response Inducing Sustainability Evaluation). The tool was used to measure the social sustainability of ten organic and conventional crop farms. In addition, a focus group has been conducted with five of the farmers who were interviewed, to investigate how the farmers perceive the sustainability assessment tool RISE for mapping social sustainability at farm level.

The study's empirical material is analysed based on the study's theoretical framework and previous studies. The study's central theoretical concepts consist of the sustainability discourse, social sustainability, and a theory of the agricultural social system. An overview of previous studies is also presented, consisting of research regarding social sustainability on organic and conventional farms, as well as previous research on farm level sustainability assessment tools.

The results show that the average of all farms have a value that in RISE is classified as medium in terms of working hours, wage and income level, personal freedom and values, and health. The results also show that the organic farms generally are less social sustainable than the conventional farms. In addition, the farmers' criticism of RISE is presented, which concerns that the tool focuses on working hours and income level, that the irregularity of the profession is not considered, and that the involvement of children for farmwork should not exclusively be regarded as something negative. Finally, the results show that the farmers perceive RISE as useful for reflecting on issues concerning social sustainability at farm level. Yet the farmers believe that the sustainability assessment tool cannot be used in decision-making or to increase social sustainability at farm level.

Innehållsförteckning

Förord	2
Sammanfattning	3
Abstract	4
Introduktion	7
Bakgrund.....	7
Problemformulering	8
Syfte.....	9
Frågeställningar	9
Forsningsdesign och avgränsningar.....	9
Kunskapsöversikt	11
Inledning.....	11
Social hållbarhet på ekologiska och konventionella gårdar	11
Arbetslivsperspektiv	11
Privatlivsperspektiv	13
Hållbarhetsverktyg.....	14
Sammanfattning kunskapsöversikt	15
Teori	17
Hållbarhetsdiskurs och social hållbarhet.....	17
Konceptualiseringar av hållbarhetsdiskursen.....	17
Venndiagram	17
Rysk docka	18
Multidimensionell modell	19
Lantbrukets hållbara sociala system.....	19
Metod	22
Forskningsdesign och urval	22
Metod 1: Individuella intervjuer utifrån verktyget RISE	24
Metod 2: Fokusgrupp	27
Kritiska reflektioner kring metoden.....	29
Resultat	31
Resultat från individuella intervjuer utifrån verktyget RISE	31
Resultat från fokusgrupp	34
Förklaringar till resultaten från de individuella intervjuerna.....	34
Verktygets innehåll och kritik	35
Verktygets användbarhet.....	36
Sammanfattning resultat.....	37
Diskussion	38

Resultat och tidigare forskning	38
Arbetslivsperspektiv	38
Privatlivsperspektiv	39
Verktygets innehåll och kritik	40
Resultat och teori.....	41
Hållbarhetsdiskurs och social hållbarhet.....	41
Konceptualiseringar av hållbarhetsdiskursen.....	42
Lantbrukets hållbara sociala system.....	43
Slutsatser	45
Referenser	47
Bilagor	51
Bilaga 1: Teman och indikatorer i RISE	51
Bilaga 2: Avtal för dataanvändning	53
Bilaga 3: Indikatorer för social hållbarhet i RISE	54
Bilaga 4: Intervjuguide för fokusgrupp.....	55

Introduktion

Bakgrund

För att vara hållbart behöver lantbruket tillgodose både nuvarande och framtida generationers behov av produkter och tjänster. Samtidigt behöver lönsamhet, miljöns välbefinnande samt social och ekonomisk rättvisa tillgodoses (FAO, u.å.). Dessa behov har inneburit ökade satsningar för ett mer hållbart lantbruk (De Olde m.fl., 2016c). Däremot har fokus legat på de ekologiska och ekonomiska dimensionerna av hållbarhet, samtidigt som den sociala hållbarheten inom lantbruket i viss mån åsidosatts (De Olde m.fl., 2016b; Janker & Mann, 2018; Shreck m.fl., 2005). Detta gäller även på statlig nivå i Sverige, där ekologiska och ekonomiska aspekter till skillnad från sociala hållbarhetsaspekter övervakas och utvärderas nationellt (Röös m.fl., 2019).

Ett skäligt arbetsliv och ett privatliv som upplevs som gott och berikande utgör de fundamentala aspekterna för ett socialt hållbart lantbruk (Janker m.fl., 2019). Arbetslivet och privatlivet präglas i sin tur av den sociala strukturen inom sektorn. År 2010 var 92 % av de svenska lantbruken familjegårdar, vilket innebär att huvudsaken av arbetskraften kommer från den egna familjen samt att familjen står för företagets finansiella risk (Röös m.fl., 2019). Detta exemplifieras även av att 91 % av de svenska lantbruken drivs som enskild firma, vilket innebär att det inte finns någon tydlig gräns mellan ägare och företag (Jordbruksverket, 2021b). Statistik visar att lantbrukaren som driver gården utför 45 % av arbetet på svenska gårdar, medan 24 % av arbetet utförs av lantbrukarens familj. Vidare präglas arbetssituationen för växtodlande lantbrukare av säsongsmässiga oregelbundenheter i arbetsbörda och en stor andel ensamarbete. Lantbrukssektorns stora andel familjegårdar, säsongsmässiga oregelbundenheter och ensamarbete är samtliga faktorer som påverkar den sociala hållbarheten på gårdarna (Röös m.fl., 2019).

Ekologiskt lantbruk och hållbart lantbruk likställs ofta, även om en sådan likställning inte är korrekt (Shreck m.fl., 2005). På de ekologiska lantbruken ställs krav på hur ogräs och skadedjur ska hanteras och hur gödsel ska användas, som skiljer sig från kraven på de konventionella lantbruken (Jordbruksverket, 2022). Dessa krav innebär däremot inte att ekologiska lantbruk är hållbara, där ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet uppnås (Shreck m.fl., 2005). Exempelvis ställs inga krav på de sociala förhållandena för certifiering enligt EU:s ekologiska märkning (Koch m.fl., 2018). Hos den svenska ekologiska märkningen

KRAV ingår däremot goda arbetsvillkor som premiss för certifieringen, men detta är främst relaterat till anställda, och inte till lantbrukarna själva (KRAV, 2023).

Något som skiljer sig åt mellan ekologiska och konventionella lantbrukare är den ekonomiska situationen, och den senaste tiden har exempelvis handeln med ekologiskt spannmål varit långsam och svårhanterlig. Detta har kontinuerligt drivit ner premierna, och på flera grödor är nu premien obefintlig jämfört med konventionell spannmål (Zeljko, 2023). Detta även om kostnaderna för ekologiska lantbruk är betydligt högre. Samtidigt är den nationella målsättningen att 30 % av den svenska växtodlingen ska brukas ekologiskt till år 2030 (Jordbruksverket, 2022), vilket skulle utgöra en ökning från nuvarande nivå på ungefär 20 % (Jordbruksverket, 2021a). Den nationella målsättningen är alltså att kraftigt öka den ekologiska växtodlingen, samtidigt som den ekonomiska situationen just nu är svår för ekologiska lantbrukare.

Ett första steg mot att öka hållbarheten inom lantbruket är att kartlägga hållbarheten, vilket inneburit att många hållbarhetsverktyg har utvecklats, exempelvis SAFA, RISE, PG och IDEA (De Olde m.fl., 2016c). Flera av dessa exkluderar social hållbarhet, troligtvis eftersom social hållbarhet är svårare att mäta och kvantifiera jämfört med ekologisk och ekonomisk hållbarhet. Däremot finns även ett antal hållbarhetsverktyg som inkluderar social hållbarhet (Röös m.fl., 2019). Ett verktyg som har uppmärksammats av forskare är RISE (Response-Inducing Sustainability Evaluation). Detta verktyg skapades år 2000 vid Berns universitet i Schweiz, och syftar till att mäta ekologisk ekonomisk och social hållbarhet på gårdsnivå. Verktöget utgörs av kvalitativa intervjuer där svaren översätts till kvantitativa resultat, där varje indikator får ett resultat på en skala 1-100. Resultaten presenteras med en trafikljuspedagogik där grön klassas som 'bra', gul klassas som 'mellan' och röd klassas som 'problematiserad'. Verktöget vänder sig mot enskilda lantbrukare, och målet är att verktöget ska bidra till spridning och befestning av filosofin och praktiken för hållbar produktion (Bern University of Applied Sciences, 2018). Det är däremot oklart om detta syfte har uppnåtts i relation till social hållbarhet.

Problemformulering

Det har alltså skett ökade satsningar för ett mer hållbart lantbruk (De Olde m.fl., 2016a), men där den sociala hållbarheten till viss del försummas (De Olde m.fl., 2016b; Janker & Mann, 2018). Samtidigt finns det nationella målsättningar för att öka den ekologiska växtodlingen i

Sverige (Jordbruksverket, 2022). Detta gör det relevant att undersöka den sociala hållbarheten på ekologiska växtodlingsgårdar, och jämföra detta med konventionella gårdar i Sverige.

Få tidigare studier har undersökt social hållbarhet på ekologiska och konventionella gårdar. De flesta av studierna som avhandlar social hållbarhet inom lantbruket berör definitionen och konceptualiseringen av begreppet social hållbarhet på gårdsnivå, alternativt en teoretisk genomgång av hur väl hållbarhetsverktyg kan mäta social hållbarhet. Det finns däremot ingen tidigare studie som använder ett hållbarhetsverktyg för att praktiskt mäta den sociala hållbarheten på svenska gårdar. Få internationella studier har undersökt hur lantbrukarna själva uppfattar RISE, och inga sådana studier har genomförts i en svensk kontext.

Syfte

Syftet med studien är att undersöka social hållbarhet på ekologiska och konventionella växtodlingsgårdar från lantbrukarens perspektiv.

Frågeställningar

- Vilka resultat ger en mätning av social hållbarhet på tio ekologiska och konventionella växtodlingsgårdar utifrån hållbarhetsverktyget RISE?
- Hur uppfattar svenska lantbrukare hållbarhetsverktyget för kartläggning av social hållbarhet på gårdsnivå?

Forsningsdesign och avgränsningar

Studiens metod består av hållbarhetsverktyget RISE, samt en kritisk granskning av verktyget. Den första frågeställningen besvaras genom sex strukturerade intervjuer med ekologiska växtodlare och fyra intervjuer med konventionella växtodlare utifrån RISE. Lantbrukarna delades upp i grupperna ekologiska och konventionella lantbrukare för att grupperna skulle kunna jämföras med varandra. Den andra frågeställningen besvaras genom en fokusgrupp, där de deltagande lantbrukarna diskuterade deras uppfattning av verktyget för kartläggning av social hållbarhet på gården.

Studien är begränsad till att inkludera tio växtodlingsgårdar, och utvärdering av endast ett hållbarhetsverktyg, på grund av kandidatarbetets tidsmässiga begränsningar. Dessutom är studien avgränsad till växtodlingsgårdar eftersom växtodlares arbetsförhållanden på ett grundläggande sätt skiljer sig från arbetsförhållandena för lantbrukare som driver djurgårdar. Arbetet med djur kräver generell arbetsinsatser under hela året, tyngre arbete, mer

oregelbundna tider, mer säkerhetsrisker samt ett större behov av personal. Å andra sidan kan växtodling innebära mer oregelbundenheter i arbetsbörda under året, och mer ensamarbete.

Studien är kulturgeografisk genom dess koppling till lantbruket och användandet av mark för produktion av livsmedel. Kultiverandet av jorden berör förhållandet mellan människa och miljö, vilket är ett av kulturgeografins mest centrala teman (Gren & Hallin, 2003, s. 194).

Dessutom är studien geografiskt fokuserad på den svenska kontexten, där det undersöks hur svenska lantbrukare uppfattar att hållbarhetsverktyget fungerar på den egna gården.

Ytterligare har geografer som Janker och Slätmo tidigare studerat social hållbarhet i lantbruket och hållbarhetsverktyg på gårdsnivå (Janker m.fl., 2019; Janker & Mann, 2018; Slätmo m.fl., 2016).

Kunskapsöversikt¹

Inledning

Uppsatsen undersöker social hållbarhet på gårdsnivå från lantbrukarens perspektiv, där kunskapsöversikten syftar till att kartlägga tidigare forskning på området. Först presenteras studier om social hållbarhet på ekologiska och konventionella gårdar från ett arbetslivsperspektiv, följt av en presentation av studier som utgår från ett privatlivsperspektiv. I sektionen om social hållbarhet utifrån ett arbetslivsperspektiv redovisas i tur och ordning den tidigare forskningen som berör indikatorerna personaladministration, arbetstider, säkerhet och inkomst. I avsnittet om social hållbarhet utifrån ett privatlivsperspektiv redovisas istället den tidigare forskningen som berör sociala relationer, ekonomisk situation, hälsa, sysselsättning och utbildning samt personlig frihet och rättigheter. Detta är samma indikatorer som undersöks i RISE under temana arbetsvillkor och livskvalitet (se bilaga 1). Avslutningsvis redovisas litteratur som diskuterar verktyg för att mäta social hållbarhet, med särskilt fokus på RISE. Kunskapsöversikten slutförs med en sammanfattning och avslutning.

Metoden för kunskapsöversikten utgörs av en grundlig litteraturgenomgång av vetenskapliga artiklar som berör social hållbarhet på gårdsnivå, där samtliga artiklar är kvalitetsmärkta med peer-review. Social hållbarhet inom lantbruket är ett relativt nytt forskningsområde, med få studier publicerade före år 2000. Forskningsfältet är vidare mestadels europeiskt och amerikanskt, men med vissa studier från andra delar av världen. Både kvantitativa och kvalitativa undersökningar finns, och vad som dominerar beror på område. Exempelvis tenderar studierna om sociala relationer och psykisk hälsa att vara kvalitativa, medan studierna om lön och inkomst tenderar att vara kvantitativa. Flera av studierna som studerar social hållbarhet som en helhet, exempelvis genom ett eller flera hållbarhetsverktyg, kombinerar det kvantitativa och kvalitativa angreppssättet. Eftersom det totalt finns ett relativt stort antal studier inom något område som relaterar till social hållbarhet, är studierna som presenteras i denna kunskapsöversikt endast en liten andel av samtliga studier på området.

Social hållbarhet på ekologiska och konventionella gårdar

Arbetslivsperspektiv

Ur ett arbetslivsperspektiv inkluderas indikatorerna sociala relationer, ekonomisk situation, hälsa, sysselsättning och utbildning samt personlig frihet och rättigheter.

¹ Delar av denna kunskapsöversikt är tagna från Ryrvik (2023).

Gällande personaladministration visar Berbec m.fl. (2018) och Dumont & Baret (2018) att de flesta ekologiska och konventionella lantbrukarna är beroende av den egna familjen när det kommer till arbetskraft, där söner ofta förväntas ta över verksamheten. Cammarata m.fl. (2021) kommer fram till en liknande slutsats hos ekologiska lantbruk, som endast anställer säsongarbetare då det är mycket arbete på gården eller då lantbrukarna själva ska vara lediga. RISE berör även tillgången till pension och sjukvård inom indikatorn personaladministration (Bern University of Applied Sciences, 2022), vilket är lagstiftat i Sverige. Vidare är säkerheten hos ekologiska och konventionella lantbruk generellt god, och anställda får tillräckligt med information och utbildning angående säkerheten (Berbec m.fl., 2018; Cammarata m.fl., 2021; De Olde m.fl., 2016b).

Däremot visar Berbec m.fl. (2018) och Landert m.fl. (2020) att de flesta ekologiska och konventionella lantbrukarna har en för stor arbetsbörda, och att de flesta arbetar mer än 40 timmar per vecka. Även utvecklarna av RISE vidkänner att de flesta lantbrukarna arbetar mer än 40 timmar i veckan, och konstaterar att det är en anledning till att lantbrukssektorn ofta exkluderas från internationella konventioner och certifieringar för skäligen arbetsvillkor. Däremot menar utvecklarna av RISE att det inte finns några medicinska grunder till att behandla lantbrukssektorn annorlunda från andra sektorer, och att det enligt forskning innebär hälsorisker att arbeta för mycket under en längre tidsperiod (Bern University of Applied Sciences, 2018). Studien från Berbec m.fl. (2018) visar dessutom att både ekologiska och konventionella lantbrukare är missnöjda med sin inkomst. De Olde m.fl. (2016c) som studerat ekologiska gårdar menar att endast 8 % av lantbrukarna har en attraktiv timbaserad inkomst utifrån den danska kontexten.

Viss forskning om social hållbarhet på ekologiska fokuserar på klassrelationer, exploatering av arbetskraft och kapitalistisk produktion. Pilgeram (2011) kom fram till att ekologiska lantbrukare i nordvästra Nordamerika verkar i ett klassat system som exploaterar lantbrukarnas arbete för att reglera priserna. Många lantbrukare uttrycker en vilja att sänka priserna och göra de ekologiska livsmedlen tillgängliga för fler, där de använder denna idealism som en orsak till att exploatera både den egna kroppen och eventuell arbetskraft på gården. Samtidigt marknadsförs ekologiska varor gentemot den köpstarka övre medelklassen. Det kapitalistiska och ojämlika system som ekologiska lantbrukare verkar inom gör alltså de ekologiska lantbrukarnas produktion till en del av den kapitalistiska ordningen.

Privatlivsperspektiv

Från ett privatlivsperspektiv inkluderas indikatorerna sociala relationer, ekonomisk situation, hälsa, sysselsättning och utbildning samt personlig frihet och rättigheter.

Berbec m.fl. (2018) visar att både ekologiska och konventionella lantbrukare har goda sociala relationer, där de flesta lever tillsammans med sina familjer och har goda relationer med människor i omgivningen. Butti Al Shamsi m.fl. (2019) menar att ekologiska lantbrukare generellt antar ett aktivt engagemang i det ekologiska lantbrukets värdesystem, och får genom detta engagemang rika relationer till sin omgivning. Även Cammarata m.fl. (2021) visar att de flesta ekologiska lantbrukarna har tid som de kan spendera tillsammans med familj och vänner. Däremot är det ett antal lantbrukare i denna studie som uttrycker att deras stora arbetsbörda innebär att de inte har möjlighet att ta semester eller spendera tillräckligt mycket tid med familjen. Vad det gäller konventionella lantbrukare visar Nordström Källström & Ljung (2005) att i en svensk kontext är deras sociala situation bristfällig, där många lantbrukare känner sig ensamma. Detta beror dels på att många lantbrukare lever ensamma, dels på att de har en mycket begränsad kontakt med andra lantbrukare och konsumenter. Även en finsk studie visar att konventionella lantbrukare upplever stress på grund av sin ensamhet (Kallioniemi m.fl., 2016).

Berbec m.fl. (2018) menar att det inte finns någon skillnad mellan ekologiska och konventionella lantbrukare vad det gäller finansiell situation, även om båda grupperna känner sig missnöjda med den ekonomiska situationen. När det kommer till hälsa, visar vissa studier att ekologiska lantbrukare mår bättre än konventionella, medan andra studier visar på att ekologiska lantbrukare har mer fysiska hälsoproblem. Däremot visar David m.fl. (2021), som sammanställt 29 studier, att ekologiska lantbrukare generellt har bättre både fysisk och psykisk hälsa jämfört med konventionella lantbrukare. Vad det gäller ergonomiska och muskellära problem visar å andra sidan en finsk studie att ekologiska lantbrukare är överrepresenterade (Mattila m.fl., 2021). Även Landert m.fl. (2020) kommer fram till liknade slutsatser, och härleder detta till en lägre grad av mekanisering.

När det kommer till psykisk hälsa visar Brennan m.fl. (2021) och Kallioniemi m.fl. (2016) att det finns betydande problem med stress och mental ohälsa hos konventionella lantbrukare, bland annat på grund av mängden arbete, oförutsägbarhet hos exempelvis vädret och en svår ekonomisk situation. I en finsk studie upplevde 42 % av lantbrukarna stress eller utbrändhet (Kallioniemi m.fl., 2016). Brigance m.fl. (2018) visar i sin studie att även många ekologiska lantbrukare är stressade. Däremot uttrycker ekologiska lantbrukare också trivsel med

lantbrukaryrket, fördelar med att vara nära naturen, och positiva känslor av socialt och miljömässigt ansvarstagande. Herman (2015) visar dessutom att både ekologiska och konventionella lantbrukare upplever positiva känslor angående den starka kopplingen de har till den plats där de verkar, och till den mark som de kultiverar och formar.

Gällande indikatorn sysselsättning och utbildning visar Berbec m.fl. (2018) att både ekologiska och konventionella lantbrukare är nöjda med deras sysselsättning och utbildning, samt den vidareutbildning och rådgivning de har tillgång till. Angående personlig frihet och värderingar visar studier på att många både ekologiska och konventionella lantbrukare är missnöjda med den politiska situationen. Dessa lantbrukare upplever att lagar och andra bestämmelser förändras ofta, och att det är svårt att hänga med i förändringarna. Vissa ekologiska lantbrukare uttrycker däremot istället uppskattning gentemot de ekonomiska stöd som finns för ekologiska lantbrukare (Berbec m.fl., 2018).

Hållbarhetsverktyg

De Olde m.fl. (2016c) redogör för flera verktyg som har utvecklats för att mäta hållbarhet inom lantbruket. Totalt fann dem 48 verktyg, men det var endast fyra av dessa (RISE, SAFA, PG och IDEA) som mätte hållbarheten på gårdsnivå, inkluderade social hållbarhet, hade publicerats i en vetenskaplig skrift med peer-review, samt var passande för en nordvästeuropeisk kontext. Dessa fyra verktyg testades i en studie på danska gårdar, och utvärderades därefter. Studien visar att RISE är det mest relevanta verktyget utifrån lantbrukarens perspektiv, bland eftersom lantbrukarna ansåg att RISE rättvist representerar styrkor och svagheter gällande hållbarheten på deras gårdar. Lantbrukarna uppfattade även RISE som ett mer precist och relevant jämfört med de andra hållbarhetsverktyg som undersöktes. Detta kan bero på att regionala data används i RISE för att anpassa verktyget efter den geografiska kontexten. Samtidigt uppfattas resultatet som både lättförstått och igenkännligt (De Olde m.fl., 2016c). Dessutom kom Rös m.fl. (2019) fram till att RISE är det mest passande hållbarhetsverktyget för att mäta social hållbarhet på svenska gårdar. Ytterligare framför Arulnathan m.fl. (2020) att RISE är ett av de verktyg som är lämpligast för att mäta hållbarhet på gårdsnivå.

Däremot har även kritik mot verktyget uppstått. Exempelvis menar Janker m.fl. (2019) att social hållbarhet inte kan mätas korrekt utan anpassning till de kontextuella förhållandena, och att standardiserade verktyg därför inte bör användas. Detta exemplifieras av De Olde m.fl.

(2016a) som i sin studie visar att experter inom hållbarhet inte är eniga angående vilka som är de viktigaste indikatorerna för att mäta hållbarhet på gårdsnivå.

Vidare menar Slätmo m.fl. (2016) att hållbarhetsverktyg utgör ett uttryck för maktutövning gentemot lantbrukarna, där verktygen bygger på tanken att avsaknad av kunskap hos lantbrukarna hindrar en hållbar utveckling inom lantbruket. Verktygen blir på så sätt en typ av expertkunskap som utövas uppifrån och ned. Dessutom menar Slätmo m.fl. att hållbar utveckling bör betraktas som en pågående process hos hållbarhetsverktygen, istället för en fixerad målbild. Verktygens resultat borde alltså ses som ett underlag för diskussion med lantbrukarna, och inte som ett färdigt recept för hållbar utveckling (Slätmo m.fl., 2016).

Hållbarhetsverktyg på gårdsnivå används inte särskilt mycket i praktiken, och studien genomförd av De Olde m.fl. (2016c) visar att lantbrukare är skeptiska till att använda verktygens resultat i beslutsfattandet och förvaltandet av gården. Detta menar De Olde m.fl. (2016c) bland annat beror på en bristande inkludering av lantbrukarna själva i utvecklandet av verktyget. Även Arulnathan m.fl. (2020) framför att lantbrukarna behöver inkluderas mer i processen.

Sammanfattning kunskapsöversikt

Sammanfattningsvis visar tidigare forskning ur ett arbetslivsperspektiv på många likheter mellan konventionellt och ekologiskt lantbruk gällande social hållbarhet, bland annat vad det gäller personaladministration, säkerhet och arbetstider. Ett problem utgörs av att arbetsbördan är för stor för både ekologiska och konventionella lantbrukare, medan inkomsten är bristfällig.

Tidigare forskning ur ett privatlivsperspektiv visar istället att det finns något större skillnader mellan ekologiska och konventionella lantbrukare. Exempelvis tycks ekologiska lantbrukare ha något bättre sociala relationer än konventionella lantbrukare, även om det även finns studier som visar att de sociala relationerna är goda hos både ekologiska och konventionella lantbrukare. Vad det gäller den finansiella situationen är däremot både ekologiska och konventionella lantbrukare missnöjda. Gällande hälsan är både den fysiska och psykiska hälsan bättre hos ekologiska lantbrukare jämfört med konventionella, även om ekologiska lantbrukare har mer ergonomiska och muskulära problem. Både ekologiska och konventionella lantbrukare är generellt nöjda med sin sysselsättning och utbildning, medan båda grupperna generellt är missnöjda med den politiska situationen.

Tidigare forskning om hållbarhetsverktyg med fokus på RISE visar att lantbrukare uppfattar verktyget som rättvisande, relevant och lättförstått (De Olde m.fl., 2016c). Däremot är mycket

tidigare forskning om hållbarhetsverktyg kritisk. Kritiken riktar sig bland annat mot att verktygen är standardiserade med en förbestämd definition av hållbarhet, vilket innebär att de inte är anpassade efter de kontextuella förhållandena (De Olde m.fl., 2016a; Janker m.fl., 2019). Dessutom riktas kritik mot att verktygen inte används omfattande i praktiken, vilket bland annat beroende på att lantbrukarna inte uppfattar verktygen som användbara vid strategiskt beslutsfattande (De Olde m.fl., 2016c; Arulnathan m.fl., 2020).

Teori

Hållbarhetsdiskurs och social hållbarhet

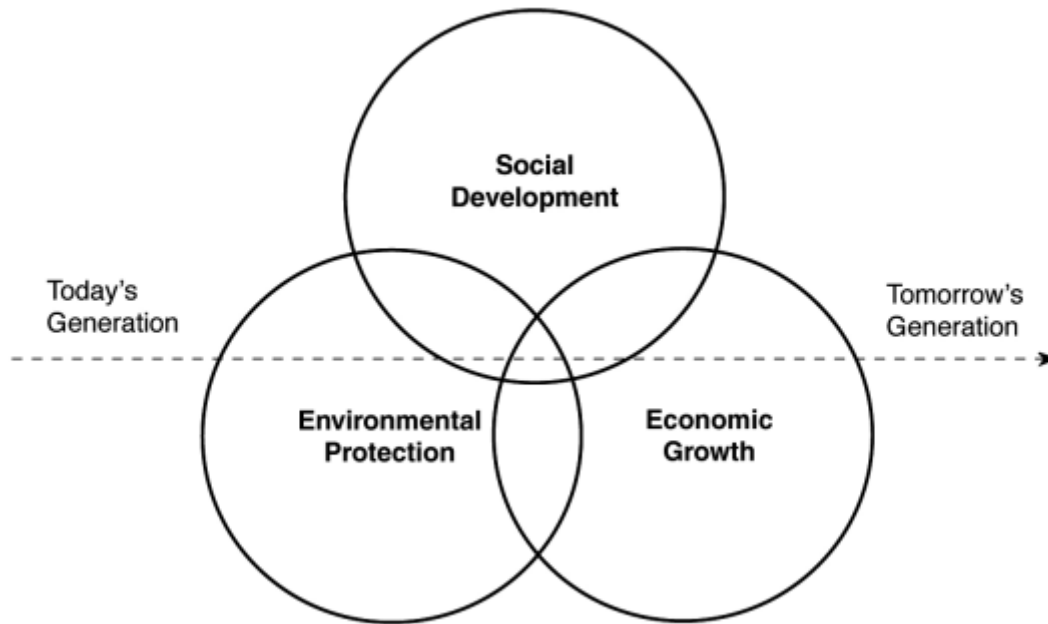
Meningen av begreppet hållbar utveckling har tolkats på många olika sätt, där politiska och vetenskapliga diskurser varit tätt sammankopplade (Janker & Mann, 2018; Manzi m.fl., 2010). Den mest kända definitionen härstammar från FN:s Brundtlandsrapport: "En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov" (Brundtland m.fl., 1987, s. 24). Denna definition hade vid lanserandet sin utgångspunkt i politiska mål, och syftade till att ge insikt om att jordens resurser är ändliga. Däremot är begreppet hållbar utveckling normativt, exempelvis genom att det är antropocentriskt, där människans behov prioriteras framför behoven hos andra arter och biologiska system (Janker & Mann, 2018).

Även om hållbar utveckling är ett begrepp utan tydlig definition, är troligtvis begreppet social hållbarhet än mer konceptuellt svårfångat. Att den sociala verkligheten är föränderlig och varierar mellan tid och rum gör det svårt att bestämma och operationalisera begreppet utan anpassning till gällande kontext. Vissa forskare menar att social hållbarhet kan definieras som att människors behov tillgodoses, och att en operationalisering bör utgå från de mänskliga rättigheterna (Janker & Mann, 2018). Andra menar att forskning krävs för att definiera begreppets syfte, omfattning och struktur, och att social hållbarhet behöver studeras holistiskt (Janker m.fl., 2019). Ytterligare andra menar att sociala frågor inte hör hemma inom begreppet hållbarhet eftersom vi inte behöver vara socialt hållbara för att möta framtida generationers behov (Janker m.fl., 2019). Att begreppet är svårt att definiera utan anpassning till gällande kontext kan vara en anledning till att begreppet ofta åsidosatts (Janker & Mann, 2018).

Konceptualiseringar av hållbarhetsdiskursen

Venndiagram

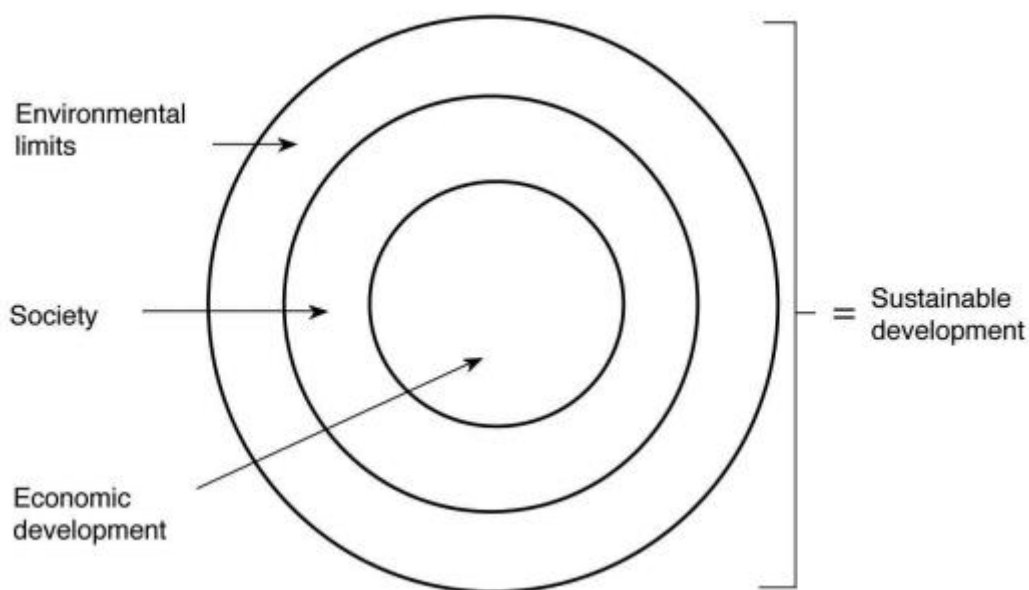
En vanlig konceptualisering av begreppet är att hållbar utveckling uppstår i intersektionen mellan miljö, ekonomi och samhälle. Detta visualiseras ofta genom ett venndiagram (se figur 1). De tre delarna betraktas som separata men sammankopplade, där hållbar utveckling uppstår i balansen mellan ekologiska, ekonomiska och sociala behov. I mitten där de tre cirkelarna möts finns synergier mellan att skydda miljön, gynna ekonomin och främja social rättvisa. Däremot utanför dessa synergier finns områden där det krävs prioriteringar och kompromisser mellan de olika behoven (Janker & Mann, 2018; Manzi m.fl., 2010).

Figur 1: Venndiagram över hållbarhet. Källa: Manzi m.fl. (2010).

Rysk docka

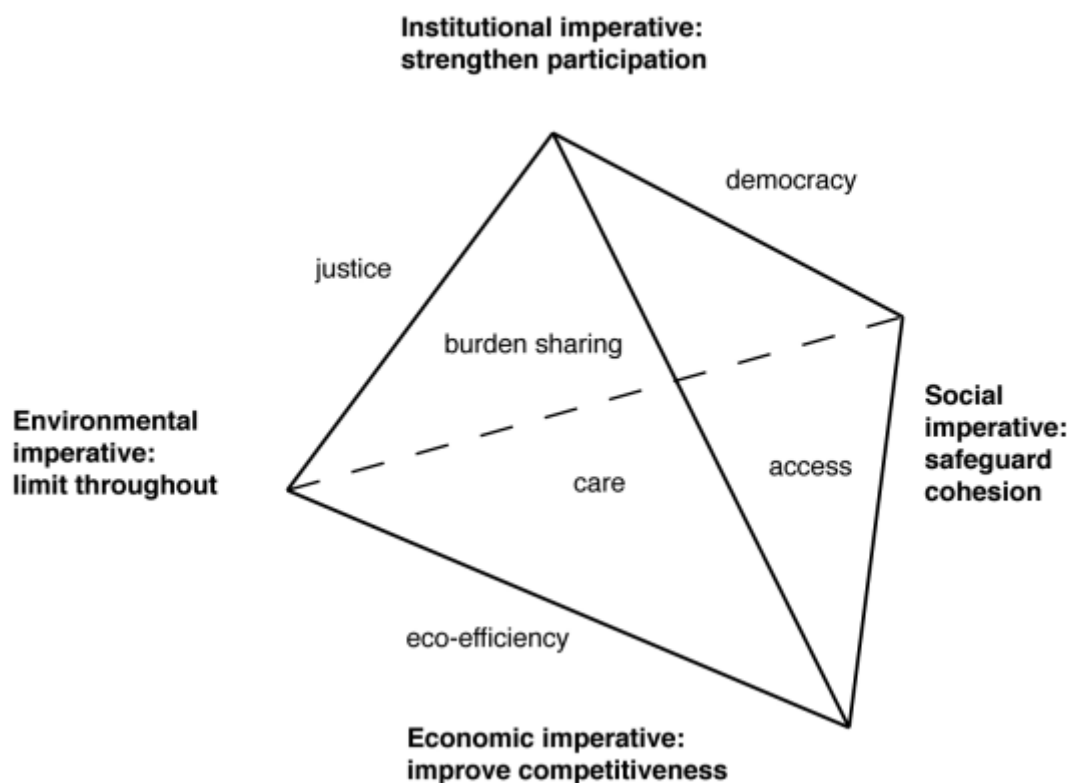
En annan modell för hållbar utveckling benämns som Rysk docka (se figur 2). Modellen innebär att hållbar utveckling framför allt utgörs av ekonomisk utveckling, men att denna behöver ske inom gränserna från samhället och den naturliga miljön. Den antropogena aspekten där mänskliga behov prioriteras framför behoven från andra arter och organiska system är tydligt poängterat inom denna modell (Manzi m.fl., 2010).

Figur 2: Rysk docka-modell över hållbarhet. Källa: Manzi m.fl. (2010).

Multidimensionell modell

Enligt den multidimensionella modellen finns ett beroende mellan människa och miljö. Detta beroende innebär att miljön, ekonomin och samhället inte bör betraktas som separerade entiteter, utan som en helhet där naturen inte kan förstås utanför samhället, och samhället inte kan förstås utanför naturen (se figur 3). Utifrån detta perspektiv är miljömässig ohållbarhet även social ohållbarhet, eftersom det tillslut påverkar människan. Dessutom inkluderas en politisk dimension i den multidimensionella modellen för att belysa hur makt och kontroll påverkar hållbarheten. Sammantaget blir hållbarhet en fråga som syftar till att besvara hur den ekologiska, ekonomiska och sociala bördan ska delas mellan aktörer. Detta kräver ofta betydande avvägningar och kompromisser (Manzi m.fl., 2010).

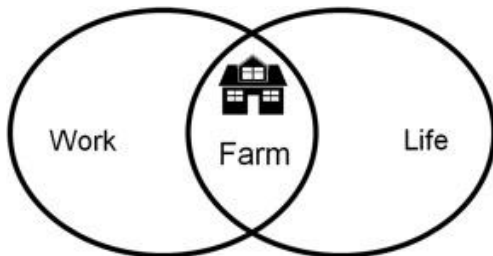

Figur 3: Multidimensionell modell över hållbarhet. Källa: Manzi m.fl. (2010).

Lantbrukets hållbara sociala system

Eftersom begreppet social hållbarhet är konceptuellt svårfångat, har Janker m.fl. (2019) utvecklat en teori för vad lantbrukets hållbara sociala system kan innebära. Denna teori utgår från att lantbrukaren och gården befinner sig i en kombination av två sociala sfärer: arbetsliv och privatliv (se figur 4). Arbetsliv och privatliv kombineras ofta på gårdar eftersom de flesta

gårdarna är familjegårdar, där det mesta av arbetet genomförs av den egna familjen (Röös m.fl., 2019). Att många gårdar är avskilt lokaliserade på landsbygden är ytterligare en anledning till att arbetsliv och privatliv ofta kombineras. Exempelvis kan vänner bli till viktiga kontakter inom arbetslivet, och rådgivare och andra arbetsrelaterade kontakter bli till vänner (Janker m.fl., 2019).

Figur 4: Gården som befinner sig i en kombination av två sfärer: arbetsliv och privatliv. Källa: Janker m.fl. (2019).

För de två sfärerna arbetsliv och privatliv menar Janker m.fl. (2019) att hållbarhet kan definieras som uppfyllande av behov. Dessa behov består av fysiologi, trygghet, gemenskap, självkänsla och självförverkligande som föreslaget av Maslow (1943). Internationellt accepterade minimivillkor för mänsklig existens som definierat av FN och ILO i de mänskliga rättigheterna och arbetsrättigheterna kan ses som absoluta minimikrav. Däremot är inte mänskliga rättigheter och arbetsrättigheter tillräckliga för att själva utgöra social hållbarhet, utan även andra behov inom arbetslivet och privatlivet behöver uppfyllas. Däremot kan behovens betydelse variera mellan olika individer, och behoven se olika ut beroende på lokal, kulturell och institutionell kontext. Eftersom vi inte heller känner till framtida generationers behov kan vi dessutom endast definiera vad social hållbarhet innebär just idag. Sammantaget innebär detta att social hållbarhet innefattar en viktig subjektiv komponent, specifik för samhällets tid och rum, men även specifik för den enskilda individen (Janker m.fl., 2019).

Däremot kan dessa behov hos olika individer, samhällen och generationer krocka med varandra. Det blir då framför allt samhällets normer som styr vilka behov som uppfylls. Utöver detta kan regeringar, lokala beslutsfattare och andra organisationer konstituera och legitimera normerna. Dessa institutioner blir viktiga för att se till att enskilda individer och samhällen kan uppfylla sina behov både idag och i framtiden. Även lantbrukare är betydelsefulla för att uppfylla individuella, anställdas och familjemedlemmars behov, speciellt i de fall då lantbrukaren innehar rollen som arbetsgivare och hushållsförsörjare (Janker m.fl., 2019).

Sammanfattningsvis menar Janker m.fl. (2019) att lantbrukets sociala system är hållbart om institutioner tillåter samtliga berörda individer att tillfredsställa sina behov, samtidigt som aktörer och institutioner skapar ett system som tillåter framtida generationer att göra samma sak. Behoven behöver uppfyllas i både arbetslivet och privatlivet, eftersom lantbrukarens tillvaro befinner sig i en kombination av de båda sfärerna.

Metod

Forskningsdesign och urval

Syftet med studien är att undersöka social hållbarhet på ekologiska och konventionella växtodlingsgårdar från lantbrukarens perspektiv. För att uppnå detta syfte har två metoder använts. Först har jag genomfört individuella intervjuer med tio lantbrukare med stöd av verktyget RISE, vilket syftar till att mäta social hållbarhet från lantbrukarens perspektiv. Av lantbrukarna som intervjuades är det fyra som driver konventionella gårdar och sex som driver ekologiska gårdar. Därefter genomfördes en fokusgrupp med lantbrukarna, där de reflekterade över social hållbarhet utifrån resultatet från intervjuerna.

Resultatet från intervjuerna presenteras framför allt kvantitativt utifrån RISE, vilket gör resultatet enkelt att studera och förstå. Däremot ger det ingen förståelse kring bakomliggande orsaker till resultaten. Fokusgruppen är ett sätt att komma åt mer information kring orsaksrelationer utifrån lantbrukarnas perspektiv. Detta innebär att den andra metoden möjliggör kritiska reflektioner kring den första metoden.

Studiens urval består av lantbrukare som driver växtodlingsgårdar i Sverige. Även om studien har begränsats till att endast inkludera växtodlingsgårdar bedriver vissa av gårdarna i studien skogsbruk eller har mindre djurbesättningar, exempelvis ett fåtal dikor eller får på sommarbete. Dessa aktiviteter är däremot mindre aktiviteter som för de intervjuade lantbrukarna upptar betydligt mindre tid än växtodlingen.

För studien har ett snöbollsurval tillämpats, vilket innebär att jag tagit kontakt med en mindre grupp kontaktpersoner som är relevanta utifrån studiens syfte, och sedan använt dessa personer för att få kontakt med respondenter (Bryman, 2016, s. 188, 415). Jag tog först kontakt med representanter från lantbruksföreningarna och nätverken LRF, Odling i Balans, Ekologiska lantbrukarna och Research Institutes of Sweden. Representanterna därifrån har sedan gett mig kontaktuppgifter till lantbrukare som driver växtodlingsgårdar. Detta innebär att studiens urval framför allt bygger på en kontaktpersons hänvisning, samt att lantbrukarna själva hade möjlighet och var villiga att delta.

Däremot fanns det i vissa fall möjlighet att välja mellan flera olika lantbrukare, och jag har då strävat efter en jämn fördelning mellan ekologiska och konventionella lantbrukare samt maximal variation, i syfte att variera bakgrundsfaktorerna och därigenom synliggöra fler perspektiv (Esaiasson m.fl., 2017, s. 270). Exempelvis valde jag bort en lantbrukare från Uppland eftersom jag redan hade intervjuat två lantbrukare därifrån. Storleken på gårdarna

varierar, och de är även geografiskt utspridda till landskapen Uppland, Västra Götaland, Södermanland, Halland och Skåne. Ytterligare är det vissa av lantbrukarna som har andra arbeten eller sysselsättningar vid sidan av gården, medan andra endast arbetar på gården. Jag har dessutom försökt variera lantbrukarna vad det gäller ålder och genus, men endast fått kontakt med en kvinnlig lantbrukare. Nedan presenteras en översikt över de deltagande lantbrukarna:

	Ekologiska gårdar						Konventionella gårdar			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Landskap	Halland	Västra Götaland	Västra Götaland	Västra Götaland	Uppland	Skåne	Västra Götaland	Södermanland	Uppland	Skåne
Annan sysselsättning	Nej	Nej	Nej	Nej	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Nej
Genus	Man	Man	Man	Man	Kvinna	Man	Man	Man	Man	Man
Medverkan i fokusgrupp	Nej	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja	Nej

Tabell 1: Översikt över deltagande lantbrukare, med bakgrundsfaktorer och information angående vilka av lantbrukarna som deltog i fokusgruppen.

Ett snöbollsurval är inte optimalt eftersom det inte är slumpmässigt, vilket innebär att resultaten från studien inte är möjliga att generalisera (Bryman, 2016, s. 188). Däremot fanns det för denna studie inte möjlighet att genomföra ett slumpmässigt urval, eftersom det inte finns någon förteckning över samtliga lantbrukare i Sverige. Dessutom förenklade snöbollsurvalet och tillgången till kontaktpersonerna processen att få tag på respondenter som var villiga att delta.

Jag fick kontakt med lantbrukare som var villiga att delta i studien, även om intervjuerna genomfördes under en för lantbrukarna arbetsintensiv period, och trots att den totala tidsåtgången för varje lantbrukare var några timmar. Detta beror troligen på att jag vid kontakttagandet refererade till den kontaktperson som tillhandahållit kontaktuppgifter till mig. Eftersom lantbrukarna kände och litade på representanten kan det tänkas att vissa lantbrukare tackade ja till att delta i studien eftersom representanten gick i god för mig. Ytterligare en anledning till att jag fick kontakt med lantbrukare var troligtvis att jag var flexibel med tidpunkten för intervjun. Jag ombads ofta att ringa upp vid flera tillfällen och fråga om de hade möjlighet att intervjuas just då, beroende på vädret som styr arbetet på gården. Regnade det när jag ringde var det fler lantbrukare som tackade ja till att delta i studien än om det var uppehåll.

Metod 1: Individuella intervjuer utifrån verktyget RISE

För att få en initial förståelse kring social hållbarhet på svenska växtodlingsgårdar har jag använt ett internationellt beprövat verktyg vid namn RISE. Verktyget har använts på över 3500 gårdar i 58 länder sedan år 2000 (Bern University of Applied Sciences, 2022), däremot har det inte använts i Sverige förut. Nedan beskriver jag min process i tre steg: tillämpning av verktyget RISE i ett svenskt sammanhang, genomförandet av intervjuer och analysen av intervjuerna. Först presenteras däremot verktyget RISE närmare.

RISE 3.0 (Response Inducing Sustainability Evaluation) är utvecklat av The School of Agricultural, Forest and Food Sciences, en avdelning på Berns universitet i Schweiz. Verktyget är forskningsbaserat och används för att kartlägga den ekologiska, ekonomiska och sociala hållbarheten på gårdsnivå (Bern University of Applied Sciences, 2022). RISE är utvecklat för den enskilda gården, med fokus på människorna som arbetar och lever på gården, snarare än på hur gården bidrar till social hållbarhet i det omgivande samhället (De Olde m.fl., 2016c). Tanken är att verktyget ska inducera en hållbar förändring på gårdarna, där åtgärder föreslås vid återkoppling med lantbrukarna efter kartläggningen (Bern University of Applied Sciences, 2022).

Efter jag fattat beslutet att använda verktyget RISE, var det nödvändigt att anpassa verktyget till studien. Exempelvis har temana i RISE inte delats in i kategorier för ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet, vilket innebar att jag behövde bestämma vilka av temana som berör just social hållbarhet. Temana arbetsvillkor och livskvalitet valdes eftersom Rööös m.fl. (2019) menar att det är dessa teman som kan klassas som social hållbarhet. Inom dessa teman ingår vissa ekonomiska indikatorer, som inkomst och finansiell situation. Dessa faktorer inkluderas som social hållbarhet eftersom de är avgörande för människors välfärd och levnadsstandard. Dessutom är en rimlig lön för genomfört arbete en betydande aspekt inom vad som räknas som skäliga arbetsvillkor (Bern University of Applied Sciences, 2018).

Dessutom behövde RISE anpassas till den svenska kontexten, och inför intervjuerna översatte jag därför frågorna i verktyget till svenska. Översättningen var nödvändig för att intervjuerna skulle upplevas som så naturliga som möjligt av de deltagande lantbrukarna. Jag blev under denna process även mer insatt i verktyget genom att studera manualerna till RISE (Bern University of Applied Sciences, 2018) samt ställa frågor till min kontaktperson från Berns universitet. Frågorna jag ställde berörde exempelvis definitioner av termer, vilka intäkter som bör inkluderas som inkomst, och vem som räknas som anställd. Många liknande frågor blir

besvarade i manualen, men ibland krävdes förtydliganden för specifika fall eller gränssfall. Ytterligare adderade jag två frågor som Röö's m.fl. (2019) fann att RISE missar för att fullständigt operationalisera begreppet social hållbarhet hos svenska lantbrukare. Dessa två frågor berör huruvida lantbrukarna finner sitt arbete meningsfullt och om de ser en framtid för gården, vilket inkluderas under indikatorn "Övrig livskvalitet".

Sedan tidigare fanns inga regionala data för Sverige inlagda i RISE. Regionala data används av verktyget i analysen för att jämföra de individuella resultaten från gårdarna med gränsvärden relevanta för den nationella eller regionala kontexten. Eftersom verktyget har öppen källkod som kan användas, läsas och modifieras av användarna, kunde jag själv lägga in regionala data för Sverige i verktyget som en del av förberedelserna. Data hämtades från lagskrifter och myndigheter som Riksbanken, Arbetsmiljöverket och SCB.

Förberedelserna bestod vidare av att jag inför intervjuerna skickade ut ett översatt avtal om dataanvändning (se bilaga 2) som skrevs under av mig och samtliga deltagande lantbrukare. Avtalet är utvecklat av RISE och konstaterar att data kommer hanteras konfidentiellt och att lantbrukaren alltid har rätt att begära radering av uppgifter. Användandet av avtal för samtycke rekommenderas även av Bryman (2016, s. 131). Dessutom bad jag lantbrukarna att förbereda vissa uppgifter, såsom löner och arbetstider för eventuella anställda, samt en uppskattning över hushållets utgifter. Jag bad då lantbrukarna att utgå från år 2022, eftersom man i RISE behöver fastställa ett analysår (Bern University of Applied Sciences, 2018). För samtliga intervjuer bokades 2 timmar in till vårt förfogande, däremot var tidsåtgången varierad och låg på 1-2 timmar. Den första intervjun som genomfördes var en provintervju, vilket genomfördes för att säkerställa en god tillämpning av verktyget (Esaiasson m.fl., 2017, s. 277).

Samtliga intervjuer inleddes med att jag kort presenterade mig, studien, RISE samt intervjuens upplägg och tidsomfattning. Detta genomfördes för att ge respondenterna en förståelse för mig och studien, samt vad som skulle komma att ske under de närmaste timmarna (Esaiasson m.fl., 2017, s. 278). Frågorna följdes sedan i samma ordning som i RISE.

Frågorna utgår från bindande sociala mål för att mäta hållbarheten hos lantbrukarnas arbetsliv och privatliv. Dessa beskrivs av exempelvis den universella deklARATIONEN för mänskliga rättigheter och internationella arbetsorganisationens riktlinjer för anständigt arbete. Utifrån detta har RISE formulerat ett postulat för social hållbarhet, vilket utgör grunden för hur social hållbarhet definieras inom verktyget. Samtliga punkter gäller oavsett kön, ålder, religion,

nationalitet, hudfärg och personliga preferenser och övertygelser (Bern University of Applied Sciences, 2018):

1. Arbetsbelastningen för dem som arbetar på gården ska inte äventyra deras sociala umgänge samt fysiska och mentala hälsa.
2. Levnadsstandarden för dem som arbetar på gården samt deras familjer bör garantera deras hälsa och välmående, inklusive mat, vatten, kläder, husrum, hälsovård och annan välfärd.
3. Tillgång till utbildning och annan service samt frihet att delta i det sociala och ekonomiska livet måste garanteras.
4. Alla människor ska ha rätten att själva bestämma hur de vill leva och arbeta.
5. Skydd mot fattigdom måste vara garanterat vid arbetslöshet, sjukdom, olycka, ålderdom, dödsfall eller invaliditet hos maken eller vid annan förlust av försörjningsmedel.

Frågorna som utgår från detta postulat är strukturerade under ett antal kategorier som benämns som teman, och underkategorier som benämns som indikatorer. Totalt finns tio teman som innefattar mellan tre och sex indikatorer (se bilaga 1 och 3). Varje indikator består av ett antal frågor (Bern University of Applied Sciences, 2022). Vissa av dessa frågor kan upplevas som känsliga eftersom de inkluderar exempelvis efterlevandet av arbetsrättsliga lagar, sociala relationer, inkomst samt fysisk och psykisk hälsa.

De flesta frågorna i RISE är kvantitativa och strukturerade, och har förbestämda svar som kryssas i. Jag valde att vid uppläsningen av frågorna även ge lantbrukarna svarsalternativen, eftersom jag ville ge dem företräde att definiera och själva ranka sina upplevelser. Däremot är svaren hos några inledande frågor, vilka framför allt fungerar som uppvärmningsfrågor (Esaiasson m.fl., s. 274), i form av löpande text. Även under temat livskvalitet besvaras frågorna delvis genom löpande text, vilket framför allt fungerar som stödjande kommentarer till de kvantitativa resultaten för varje enskild gård. Utöver detta värderas tillfredsställelsen, exempelvis vad det gäller arbetssituation eller politiskt och ekonomiskt ramverk, utifrån en Likertskala, vilken syftar till att mäta intensiteten hos känslorna gällande ett visst område, på en skala 1-5 (Bryman, 2016, s. 154). I RISE klassas 1 som mycket missnöjd, 2 som missnöjd, 3 som delvis nöjd, 4 som nöjd och 5 som mycket nöjd. Genom att använda skalor istället för enskilda indikatorer kan svarets exakthet öka (Bryman, 2016, s. 153).

Samtliga intervjuer genomfördes digitalt via Zoom. Den digitala formen innebar att jag kunde genomföra ett större antal intervjuer, eftersom jag inte behövde åka runt till gårdar utspridda i Sverige. Bryman (2016, s. 492) menar även att digitala intervjuer är effektiva för att spara tid och pengar. En litteraturgenomgång visar att digitala intervjuer är passande om känsliga

ämnena ska behandlas eftersom många deltagare upplever det fysiska avståndet och möjligheten att kunna stänga av kameran eller stänga ner samtalet som en möjliggörare för att tala om svåra ämnen (Thunberg & Arnell, 2021). Detta var viktiga orsaker till att jag valde att genomföra intervjuerna digitalt. Dessutom hade jag inget större behov av att kunna läsa av deltagarnas kroppsspråk, eftersom intervjun var strukturerad och framför allt bestod av flervalsfrågor. Däremot kan tekniken orsaka problem vid digitala intervjuer (Thunberg & Arnell, 2021). Exempelvis fick jag genomföra två av intervjuerna via telefon istället för på Zoom på grund av problem med tekniken. Detta innebär även att dessa två intervjuer till skillnad från de andra inte spelats in, utan den enda dokumentationen från dessa intervjuer består av svaren i RISE.

Efter genomförandet av intervjuerna använde jag RISE för att sammanställa resultatet. Detta resultat är beskrivande snarare än analyserande. Resultatet från de enskilda gårdarna ställdes mot svenska regionala data i form av tröskelvärden. Vid beräkning och sammanställning av resultatet får man för varje gård ett värde på en skala mellan 0 och 100 för varje indikator och tema. Värden mellan 0 och 33 klassas som 'problematiska', värden mellan 34 och 66 klassas som 'medel', och värden mellan 67 och 100 klassas som 'bra'. Detta redovisas utifrån en trafikljudspedagogik där 'problematiska' värden är röda, värden som klassats som 'medel' är gula och 'bra' värden är gröna (Bern University of Applied Sciences, 2022). Exempelvis har en arbetsvecka på 40 timmar definierats som 100 poäng, en arbetsvecka på 48 timmar som 34 poäng och en arbetsvecka på 71,5 timmar som 0 poäng i den svenska kontexten. Ett annat exempel är att årliga utgifter för ett genomsnittligt svenskt hushåll läggs in som regionala data, utifrån vilket verktyget identifierar tröskelvärden för indikatorn lön och inkomst. Jag aggregerade sedan resultaten från gårdarna till genomsnitt för samtliga gårdar, konventionella gårdar och ekologiska gårdar.

Metod 2: Fokusgrupp

Efter att jag genomfört samtliga intervjuer, anordnades även en fokusgrupp i syfte att möjliggöra kritiska reflektioner och komma åt mer information om bakomliggande orsaker till resultatet. Fokusgrupp valdes som metod på grund av dess potential att skapa samtal och inbördes dynamik, vilket innebär att det ofta uppkommer djupare reflektioner. Dessutom är fokusgrupper passande då det är få teman som ska behandlas, men en djupare analys krävs (Esaiasson m.fl., 2017, s. 330). Detta stämmer väl överens med syftet.

Samtliga lantbrukare som intervjuades var inbjudna till fokusgruppen, däremot hade inte samtliga lantbrukare möjlighet att delta. Vissa lantbrukare uttryckte redan vid kontakttagandet att det endast fanns tid för en intervju, medan andra inte hade möjlighet att delta vid just det tillfälle då fokusgruppen hölls. Totalt deltog fem av lantbrukarna i fokusgruppen, där fyra av dem driver en ekologisk gård, och en av dem driver en konventionell gård.

Esaiasson m.fl. (2017, s. 333) menar att deltagarna i en fokusgrupp bör ha åtminstone en egenskap gemensam. I detta fall har deltagarna gemensamt att samtliga är lantbrukare som driver en växtodlingsgård. Att jag som samtalsledare inte tillhör samma gruppering kan utgöra en nackdel, men var inte avgörande eftersom jag deltog på andra premisser i form av samtalsledare. Dessutom var deltagarna redan bekanta med mig sedan intervjuerna.

Före fokusgruppen skickade jag en lista med frågorna som jag ställt under intervjun till lantbrukarna, eftersom fokusgruppen genomfördes några veckor efter att de första lantbrukarna intervjuats. Tillfället för fokusgruppen inleddes med att jag och lantbrukarna presenterade oss. Därefter presenterade jag mina preliminära resultat, eftersom detta var ett av underlagen för den kommande diskussionen. Genom att presentera resultatet för lantbrukarna kunde jag även ge tillbaka något efter att dem gett mig av sin tid och energi vid deltagandet i studien.

Efter presentationen inleddes diskussionen angående verktyget RISE. Den andra frågeställningen hade jag brutit ner till frågor, som tillsammans med inledningsfrågor och avslutningsfrågor utgjorde den guide som jag använde mig av som samtalsledare (se bilaga 4). Under fokusgruppen visade jag även listan med frågorna som hade ställts under intervjun för att återigen påminna om dessa. Utifrån rekommendationerna från Esaiasson m.fl. (2017, s. 335) betonade jag dessutom att det inte finns några svar som är rätt eller fel. Totalt bokades 1,5 timma in för tillfället, där introduktionen och presentationen tog ungefär 0,5 timma och diskussionen pågick i ungefär 1 timma. Troligtvis eftersom ämnet var avgränsat, upplevdes samtalet som färdigt när fokusgruppen var slut, och jag hade inte heller några fler frågor att ställa.

Fokusgruppen spelades in och transkriberades, varefter jag kodade materialet i olika kategorier (Bryman, 2016, s. 581). Olika partier av transkriberingen markerades i olika färger utifrån kategori, fördelat över kategorierna förklaringar till resultatet från RISE, verktygets innehåll och kritik, verktygets användbarhet, lösningar för att öka social hållbarhet på gårdsnivå samt frågor, svar och konstateranden som inte är av analytiskt intresse.

Kategorierna relaterar alltså både till social hållbarhet på gårdsnivå och fördelar och nackdelar med verktyget. Efter att transkriberingen kodats och kategoriserats genomfördes en koncentrerings, vilket innebar att långa uttalanden pressades samman i sammanfattningar utan att den ursprungliga innebörden gick förlorad (Esaiasson m.fl., 2017, s. 280). I resultatet redovisas dessa sammanfattningar tillsammans med belysande citat.

Kritiska reflektioner kring metoden

Den tidsmässiga ramen för kandidatuppsatsen har inneburit att jag inte haft möjlighet att genomföra fler än tio intervjuer, vilket är ett begränsat urval. På grund av de tidsmässiga begränsningarna har jag inte heller haft möjlighet att använda allt material som jag samlat in. Exempelvis hade ett rikare material kunnat erhållits genom mer omfattande transkribering och analys av inspelningarna från intervjuerna. Forskningsdesignen var däremot ett sätt att kunna testa och utvärdera hållbarhetsverktyget RISE samtidigt som jag höll mig till mina tidsmässiga begränsningar. Genom kopplingar till teori och tidigare forskning ökar även studiens relevans trots begränsningarna (Esaiasson m.fl., 2017, s. 159).

Dessutom menar Esaiasson m.fl. (2017, s. 333) att man bör anordna flera fokusgrupper för varje aspekt man vill studera, för att uppnå teoretisk mättnad och stabilitet i resultaten. Även detta var något som inte kunde genomföras på grund av studiens tidsmässiga begränsning och det begränsade antal lantbrukare som deltog. Däremot upplevdes samtalet som färdigt och mättat under den enda fokusgrupp som genomfördes.

Eftersom vissa av frågorna som ställdes vid intervjun kunde upplevas som känsliga var det en fördel att endast en person genomförde intervjuerna. Däremot vid intervjuens början hade jag kunnat informera om att flera av frågorna kan upplevas som personliga, och att man inte är tvingad att besvara samtliga frågor. Jag kunde även ha informerat om att jag enligt RISE förhållningsregler inte polisanmäler om olaglig verksamhet skulle uppdagas, utan att jag i så fall endast skulle informera lantbrukaren om att en viss handling inte är tillåten enligt lag (Bern University of Applied Sciences, 2018). Detta var information som jag från början inte insåg att jag borde tillhandahålla de deltagande lantbrukarna, och det är inget som RISE rekommenderar att man ska inleda intervjuerna med. Jag gav däremot informationen till de deltagande lantbrukare som inte var först med att intervjuas, allteftersom jag insåg dess betydelse för att de intervjuade skulle vara tillräckligt informerade och för att studien skulle upprätthålla hög etik (Bryman, 2016, s. 129).

Ytterligare en begränsning är att jag upplevde att vissa intervjupersoner först svarade på ett sätt i ord, och att svaret sedan inte stämde överens med det valda fasta svarsalternativet på en skala 1-5. Detta skulle dels kunna handla om en tendens av att välja samma alternativ på flera frågor i rad (Bryman, 2016, s. 216), dels att vissa av lantbrukarna anpassade sig gentemot vad som är socialt önskvärt (Bryman, 2016, s. 217). Huruvida detta var något som skedde under de genomförda intervjuerna kan inte fastställas, men det finns en risk att det påverkat resultatet.

Resultat

Resultatet från de individuella intervjuerna presenteras dels utifrån kvantitativt material genererat från RISE och visualiserat i tabeller, dels utifrån mer kvalitativt material från textuella svar och inspelningar från intervjuerna. Det mer kvalitativa materialet används för att förklara orsaksrelationer bakom vissa av de indikatorer som sticker ut i tabellerna.

Social hållbarhet från lantbrukarens perspektiv: resultat från individuella intervjuer utifrån verktyget RISE

Resultatet från de individuella intervjuerna utifrån verktyget RISE presenteras kvantitativt genom två tabeller, där tabell 2 visar resultaten för varje tema och indikator på de enskilda gårdarna, och tabell 3 visar de aggregerade resultaten för ekologiska gårdar, konventionella gårdar respektive samtliga gårdar. Dessutom fördjupas detta resultat genom kvalitativt material från de inspelade intervjuerna, vilket ger möjliga förklaringar till de tre indikatorer som i tabellerna sticker ut mest.

	Ekologiska gårdar						Konventionella gårdar			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Arbetsrelaterad säkerhet	100	100	100	75	100	99	100	100	80	100
Personaladministration	92	86	82	68	85	73	73	95	72	87
Övrig livskvalitet	100	33	92	67	100	75	75	100	67	100
Sociala relationer	63	38	100	88	75	75	88	100	38	100
Yrke och utbildning	75	58	67	75	67	92	83	92	50	100
Finansiell situation	63	38	38	50	75	88	75	100	63	100
Hälsa	75	63	63	75	63	75	50	75	38	75
Arbetstid	25	17	57	42	80	100	71	100	66	84
Frihet och värderingar	50	25	67	58	58	42	58	67	33	67
Lön och inkomst	14	47	18	33	51	76	74	76	91	53
Arbetsvillkor	58	63	64	55	79	87	80	93	77	81
Livskvalitet	71	43	71	69	73	75	72	89	48	90

Tabell 2: Enskilda gårdar och deras värden på en skala 1-100 för samtliga indikatorer. Temana redovisas längst ner i fetstil.

Detta resultat visar att det på gårdsnivå finns vissa skillnader mellan de undersökta ekologiska och konventionella gårdarna, samt mellan olika teman och indikatorer. Däremot är de individuella skillnaderna mellan gårdarna betydande, vilket innebär att det finns undantag. Exempelvis är den sociala hållbarheten hos lantbrukare 6 betydligt bättre än hos de andra ekologiska lantbrukarna. Detta beror troligtvis på individuella faktorer som att lantbrukaren arbetar deltid som forskare, vilket exempelvis kan innebära bättre finansiella förutsättningar. Även lantbrukare 9 sticker ut eftersom denna lantbrukare har en betydligt sämre social hållbarhet jämfört med de andra konventionella lantbrukarna. Även denna lantbrukare arbetar

deltid som projektledare, men upplevde istället att detta försämrade hans sociala situation. Orsaker till detta var hans höga arbetsbörda och begränsade tid för exempelvis sociala relationer. Bakgrundsfaktorer, exempelvis arbete utanför gården, kan alltså på olika sätt påverka resultatet och orsaka variationer. Intervjuerna genererar däremot mer information än vad som fångas i tabellerna, och textuellt och inspelat material kan användas för att vidare förstå resultaten och dess variationer.

Resultat från flera olika gårdar aggregerades även till medelvärden för konventionella gårdar, ekologiska gårdar och samtliga gårdar:

	Ekologiska gårdar	Konventionella gårdar	Samtliga gårdar
Arbetsrelaterad säkerhet	96	95	95
Personaladministration	81	82	81
Övrig livskvalitet	78	86	81
Sociala relationer	73	82	77
Yrke och utbildning	72	81	76
Finansiell situation	59	85	69
Hälsa	69	60	65
Arbetstid	54	80	64
Frihet och värderingar	50	56	53
Lön och inkomst	33	74	51
Arbetsvillkor	64	83	72
Livskvalitet	67	75	70

Tabell 3: Medelvärden för konventionella gårdar, ekologiska gårdar och samtliga gårdar på en skala 1-100 för samtliga indikatorer. Temana redovisas längst ner i fetstil.

Resultatet från mätningen av tio ekologiska och konventionella gårdar visar att de flesta indikatorerna klassas som 'bra' om man ser till medelsnittet för samtliga gårdar. Även de övergripande temana arbetsvillkor och livskvalitet klassas som 'bra'. Däremot klassas indikatorerna arbetstid, lön och inkomst, frihet och värderingar samt hälsa som 'medel' hos medelsnittet för samtliga gårdar.

Hos medelsnittet för de konventionella gårdarna klassas de allra flesta indikatorerna som 'bra', däremot klassas indikatorerna frihet och värderingar samt hälsa som 'medel'. Hos de ekologiska gårdarna är det fler indikatorer som klassas som 'medel'; arbetstid, finansiell situation och frihet och värderingar. Indikatorn lön och inkomst klassas som 'problematisks' hos de ekologiska gårdarna. Detta får sammantaget konsekvensen att temat arbetsvillkor klassas som 'medel' hos medelsnittet för de ekologiska gårdarna. Detta kan även urskönjas i tabell 2 som redovisar de enskilda gårdarna var för sig. De ekologiska gårdarna (gård 1-6) är generellt mer gulmarkerade och rödmarkerade än de konventionella gårdarna (gård 7-10).

En indikator som i tabellen skiljer ut sig från resterande är lön och inkomst. Detta beror dels på att värdet hos ekologiska gårdar klassas som 'problematiskt', dels på att skillnaden hos värdet mellan ekologiska och konventionella är stort (33 för ekologiska gårdar jämfört med 74 för konventionella gårdar). Intervjuerna kan delvis förklara detta resultat. De konventionella lantbrukarna uttrycker antingen att de har en tillräcklig inkomst, eller en bra inkomst. Lantbrukare 10 uttrycker att inkomsten är tillräcklig: "Vi äter oss mätta och har det vi behöver". Lantbrukare 8 uttrycker istället att det går mycket bra för verksamheten: "Vi behöver inte fundera på om vi har råd". Detta skiljer sig från de ekologiska lantbrukarna, där de flesta uttrycker att inkomsten är låg och inte motsvarar den nedlagda arbetstiden, även om det på sikt byggs upp ett värde i exempelvis mark, fastigheter och maskinpark. Lantbrukare 2 uttrycker det med talesättet "En bonde lever fattig och dör rik". Lantbrukare 3 anser att hans inkomst inte är hållbar i längden: "För att upprätthålla en viss standard på gården får jag ofta sälja av något, som en tomt eller skog".

Även frihet och värderingar skiljer ut sig i tabellen, eftersom det är den enda indikatorn som klassas som 'medel' för både ekologiska och konventionella lantbrukare. Argumenten från både de ekologiska och konventionella lantbrukarna bakom ett lågt värde var likartade, och centrerade kring att lagar, regler och paragrafer upplevs som byråkratiska och krångliga. Exempelvis menade lantbrukare 2 att det krävs mycket för att söka de ekonomiska stöd som ibland behövs för att verksamheten ska gå runt: "Det är ett orosmoln att jag skulle råka göra något fel". Från båda grupperna uttrycks även missnöje med den nuvarande regeringen, exempelvis utifrån argumenten att miljön inte prioriteras och att den svenska välfärden försvagas. Lantbrukare 10 uttryckte: "Ibland är jag inte helt nöjd med hur jag la min röst i valet". Det yttrades även missnöje med EU:s styrning, eftersom det menades ligga bakom en stor andel av importen av livsmedel från andra länder. Dessutom menade lantbrukare 9 att EU ligger bakom ett toppstyrt system utan anpassning till svenska förhållanden: "De vill att man ska odla mellangrödor, men det hinns ju inte såhär långt norrut". Det uttrycktes även oro kring de nuvarande svängningarna i samhället, exempelvis vad det gäller priserna på livsmedel och insatsvaror. Från lantbrukare 3 som brukar jorden ekologiskt yttrades exempelvis oro kring att efterfrågan på ekologiska varor minskar: "Det finns ingen långsiktighet, och jag kan känna mig sviken och frustrerad över det".

Hälsa å andra sidan är den enda indikatorn som har ett lägre värde hos konventionella lantbrukare jämfört med ekologiska lantbrukare. Detta kan delvis förklaras genom utdrag från intervjuerna med lantbrukarna, där de flesta konventionella lantbrukarna uttrycker att de är

stressade och har dålig psykisk hälsa. Även några av de ekologiska lantbrukarna uttrycker att de är stressade, men det är också flera ekologiska lantbrukare som anser att deras hälsa är oklanderlig. Vidare uttryckte lantbrukare 3, som brukar jorden ekologiskt, att det finns aspekter av yrket som snarare gynnar hans psykiska hälsa: ”Jag kan öppna dörren och lyssna på lärkan...”. Däremot uttrycker lantbrukare 4 och 5, som också brukar jorden ekologiskt, att de har ergonomiska och muskellära hälsoproblem, såsom ryggont.

Social hållbarhet från lantbrukarens perspektiv: resultat från fokusgrupp

Resultaten från fokusgruppen presenteras i tre delar. Först presenteras diskussioner som kan förklara resultaten från de individuella intervjuerna utifrån RISE. Därefter presenteras diskussioner som berör verktygets innehåll samt aspekter som lantbrukarna ansåg missades eller feltolkades av verktyget. Till sist presenteras diskussioner kring verktygets användbarhet, och nytta för att skapa en socialt hållbar utveckling på gården.

Förklaringar till resultaten från de individuella intervjuerna

Det var framför allt indikatorerna personaladministration, arbetstid, inkomst, finansiell situation samt frihet och värderingar som diskuterades under fokusgruppen. Detta stämmer väl överens med vilka indikatorer som klassas som ’medel’ eller ’problematiska’ i tabellen över medelvärdena för gårdarna.

Under indikatorn personaladministration diskuterades personalrekryteringen, och det benämns av exempelvis lantbrukare 4 som ett mycket utmanande område för verksamheterna. Detta hänger även samman med att flera av lantbrukarnas barn ofta hjälper till på gårdarna, om de visar intresse för arbetet. Detta är viktigt både för att lära upp nästa generation, och för att avlasta lantbrukarna. De flesta lantbrukarna uttrycker nämligen att de har en mycket hög arbetsbörda, och exempelvis lantbrukare 2 arbetar så mycket som 100 timmar per vecka i genomsnitt. Från lantbrukare 3 och 4 uttrycks det däremot att reglerade arbetstider och reglerad semester inte är något som lantbrukare vare sig kan eller vill uppnå. Lantbrukare 4 menar att ”Vi kanske inte kan jobba som tokar hela tiden allihopa, men jag tror att nästan ingen som har valt det här yrket, har valt det för att man vill ha reglerade arbetstider och reglerad semester. Det har man nästan räknat bort från början, och det är inget man vill uppnå direkt.” Å andra sidan är det även flera av lantbrukarna som rapporterar om hög stress och överväldigande arbetsbörda, framför allt de ekologiska lantbrukarna.

Vad det gäller inkomst och finansiell situation, så uttrycker flera av lantbrukarna att det krävs inkomst från flera olika källor för att man ska kunna bo och verka på landet. Flera ekologiska

lantbrukare menar däremot att lönsamheten är mindre viktig när man trivs bra med sin sysselsättning, och när man skulle kunna göra vissa saker nästan gratis. Exempelvis uttrycker lantbrukare 4 att "...om det är någonting på den här planeten som jag ska göra med låg lönsamhet, då är det nog det här. Producera mat med trevliga medarbetare och i naturen. ...det här kan jag göra med rätt lite lön, för det är fortfarande så intressant, viktigt, händer nya saker hela tiden..."

Vad det gäller frihet och värderingar kritiserar lantbrukare 4 de politiska ramverken: "De med makt gör inte något som kommer resultera i någon skillnad". Dessutom uttrycks missnöjdsamhet med systemen för sjukpenning och föräldrapenning, bland annat eftersom det förutsätts att den egna arbetskraften kan ersättas med en vikarie. Ytterligare ska det rapporteras vilka timmar man har arbetat, och timmarna förutsätts sedan vara jämnt fördelade över arbetsveckorna, samt inte inkludera arbete på kvällar och helger. Lantbrukare 9 konkluderar: "De klarar inte av att man jobbar mer än 100 %, då blir det tvärstopp i deras system." De sociala systemen är alltså inte anpassade efter lantbrukarnas förutsättningar.

Verktygets innehåll och kritik

Flera av lantbrukarna anser att frågorna i verktyget kretsar för mycket kring arbetstid, semester och inkomst. Lantbrukare 3 upplevde att idealet i verktyget är en industriarbetare som arbetar åtta timmar per dag, har fem veckors semester och en genomsnittlig inkomst. "Och jag tror att jag inte är helt unik bland mina kollegor, att det varken är lönen eller så kallad fritid som gör att man blivit lantbrukare." Dessutom anser lantbrukarna att verktyget inte lyckas fånga oregelbundenheten som är en del av yrket som växtodlare, eftersom verktyget slår ut arbetstiden till ett genomsnitt. Lantbrukare 9 menar att det inte tas i beaktning om man arbetar väldigt mycket under vissa delar av året, och sedan väldigt lite under andra. "Under skördeperioden, då är det ju åttio timmar i veckan man håller på. Men i november kanske det är någon timme i veckan."

Lantbrukare 3 har känslan av att befinna sig i en marginaliserad näringsgren, där utomstående människor inte har förståelse för lantbrukarna och deras verklighet. "Eller att folk inte tycker om att jag bullrar på natten för att de inte förstår att jag bara har två dagar kvar innan ett regn, och att jag måste köra dygnet runt, och att de kommer ut och skäller och är arg på en. Sånt tycker jag personligen är knäckande. Och det tycker jag inte riktigt frågorna speglade."

Lantbrukare 5 menade att det vore av intresse att genomföra flera mätningar under ett år på samma gård, och sedan slå ut det till ett genomsnitt. Detta beror på att hon tror att

förutsättningarna kan skifta under året. ”...det känns som att det är ganska mycket toppar och dalar. Vissa dagar är det otroligt mycket som händer som kanske inte funkar, och sen så andra dagar flyter det bara på. Så att det kan vara lite olika svar beroende på i vilken situation man är.” Lantbrukare 4 tog även upp att det inte är möjligt att beskriva det ekonomiska och politiska ramverket med några få ord eller meningar, vilket är vad som efterfrågas i verktyget. ” Vi har ju otroligt många saker runt omkring oss som styr.”

Ytterligare något som diskuterades var en fråga relaterad till indikatorn säkerhet, som berör huruvida barn under 16 år arbetar på gården. Denna fråga används som en indikator för att fånga upp problematiskt barnarbete. Lantbrukare 4 menar däremot att frågan inte endast borde användas för att sänka värdet för indikatorn säkerhet om problematiskt barnarbete försiggår, utan att indikatorn även borde användas för att höja värdena för indikatorn personaladministration i de fall barn hjälper till på gården på ett säkert sätt som inte påverkar deras skolgång. Anledningen till detta är att barnen växer med de arbetsuppgifter de får, och att det är avgörande för framtida personalrekrytering. För flera lantbrukare upplevs det även som en ynnest att kunna arbeta och umgås med familjemedlemmar. ”Vi har en unik förmån i lantbruksbranschen; att både skapa jättebra medborgare och medarbetare. Och den får vi inte missa.”

Lantbrukare 6 och 9, som är ensamföretagare, menade att det för dem inte är relevant med frågor angående om man blivit diskriminerad på arbetstid. Detta höll andra lantbrukare inte med om, eftersom det kan vara andra aktörer som diskriminerar än medarbetare, exempelvis leverantörer eller kunder. Lantbrukare 5, som är kvinna, skildrade detta: ”Om det kommer en spannmålsbil så frågar de ju mig om det finns någon hemma som kan lasta, och den frågan får nog aldrig min pappa eller sambo.”

Verktygets användbarhet

Lantbrukare 4 menade att det är bra att reflektera kring frågor som berör social hållbarhet inom verksamheten, och att verktyget kan användas för reflektion. ”Men det gör ju inte att du kan ta bättre beslut”. Även andra lantbrukare trodde att det skulle vara svårt att använda verktyget för att öka den sociala hållbarheten inom verksamheten. Huvudbry uttrycktes dessutom över att verktyget bygger på känslor och tyckande, vilket de menade försvårar mätning och jämförande. Exempelvis uttryckte lantbrukare 5 att ”Som [lantbrukare 4] var inne på är det kanske svårt att mäta [social hållbarhet] exakt, men man reflekterar ju lite över frågorna.”

Däremot tror lantbrukarna att verktyget och dess resultat är mer användbart i aggregerad form bestående av medelvärden. Dels för enskilda människor som ska in i näringen, och som vill ha information om yrkets sociala hållbarhet. Dels skulle det kunna motivera olika sorters ekonomiska stöd, som investeringsstöd eller miljöstöd, om det kan bevisas att de leder till högre hållbarhet. Lantbrukare 3 resonerar att ”... för beslutsfattare som vill ha ett livskraftigt lantbruk i hela Sverige, ur beredskapssynpunkt och samhällssynpunkt, så borde det ju vara viktigt att följa hur den sociala hållbarheten är.”

Sammanfattning resultat

Sammanfattningsvis illustrerar uppsatsens resultat att genomsnittet för samtliga gårdar har värden som klassas som 'medel' vad det gäller arbetstid, lön och inkomst, frihet och värderingar samt hälsa. Resultatet visar även att de ekologiska gårdarna generellt har sämre social hållbarhet än de konventionella gårdarna. De resultat som i tabellerna framför allt sticker ut, är värdena hos indikatorerna lön och inkomst, frihet och värderingar samt hälsa. Lön och inkomst sticker ut eftersom värdet för ekologiska gårdar är klassat som 'problemiskt', och eftersom det finns en betydande skillnad mellan värdena hos de ekologiska och konventionella gårdarna. Frihet och värderingar skiljer ut sig eftersom det är den enda indikatorn där medelsnittet för både ekologiska och konventionella lantbrukare har värden som klassas som 'medel'. Hälsa å andra sidan är den enda indikatorn där värdet är lägre hos konventionella gårdar jämfört med ekologiska gårdar. Dessa indikatorer som av olika anledningar utmärker sig förklaras och belyses med hjälp av referat och citat från de individuella intervjuerna.

Resultatet från fokusgruppen förklarar vissa av de kvantitativa resultaten genererade från RISE, framför allt vad det gäller indikatorerna personaladministration, arbetstid, inkomst, finansiell situation samt frihet och värderingar. Resultatet från fokusgruppen synliggör även lantbrukarnas åsikter om RISE för mätning av social hållbarhet. Deras kritik berör bland annat att verktyget fokuserar för mycket på arbetstid och inkomst, att oregelbundenheten i yrket inte tas i beaktning, samt att involverandet av barn i arbetet på gården inte endast borde betraktas som något negativt. Slutligen visar resultatet att lantbrukarna uppfattar RISE som användbart för att reflektera kring frågor som berör social hållbarhet på gården, men att lantbrukarna anser att verktyget inte kan användas i beslutsfattande eller för att öka den sociala hållbarheten inom verksamheten.

Diskussion

Diskussionen berör studiens resultat i relation till både teori och tidigare forskning. Först berörs resultatet i relation till hållbarhetsdiskursen och teorin om social hållbarhet, vilket följs av resultatets relation till konceptualiseringarna av hållbarhetsdiskursen. Därefter presenteras resultatets kopplingar till teorin om lantbrukets hållbara sociala system. Därpå behandlas resultatet i relation till tidigare forskning utifrån ett arbetslivsperspektiv och ett privatlivsperspektiv. Detta avslutas med en diskussion där resultatet kopplas till tidigare forskning om hållbarhetsverktyg samt kritik riktade mot dessa.

Resultat och tidigare forskning

Arbetslivsperspektiv

Flera av resultaten från studien känns igen från tidigare forskning. Både studien och tidigare forskning pekar exempelvis på att den arbetsrelaterade säkerheten är god hos samtliga gårdar, liksom personaladministrationen (Berbecé m.fl., 2018; Cammarata m.fl., 2021; De Olde m.fl., 2016b; Dumont & Baret, 2018). I resultatet är däremot indikatorerna arbetstid samt lön och inkomst markerade som 'medel' för kategorin samtliga lantbrukare. Även tidigare forskning visar att både ekologiska och konventionella lantbrukare har en stor arbetsbörda, och att inkomsten är oattraktiv (Berbecé m.fl., 2018; De Olde m.fl., 2016c; Landert m.fl., 2020). Däremot visar resultaten att ekologiska lantbrukare har lägre värden än konventionella lantbrukare gällande dessa indikatorer. Det var även lantbrukare 3 och 4, som är ekologiska lantbrukare, som i fokusgruppen uttryckte att det inte är viktigt med reglerade arbetstider och hög inkomst. Detta stämmer överens med Pilgeram (2011) som visar att ekologiska lantbrukare använder sin idealism som en orsak till att exploatera den egna kroppen och eventuell arbetskraft på gården.

KRAV (2023) innefattar kriterier för goda arbetsvillkor som samtliga ekologiska lantbrukare i studien förväntas leva upp till, eftersom deras verksamheter är märkta enligt KRAV. Samtidigt har ekologiska lantbrukare ett lägre värde för temat arbetsvillkor jämfört med konventionella lantbrukare. Detta kan bero på att fokus hos KRAV:s regler ligger på anställda, snarare än på lantbrukarna själva. Då kraven är större på exempelvis anställdas arbetstid och lön kan det även tänkas att lantbrukarna själva får kompensera för detta i form av längre arbetstid och lägre lön. Dessutom inkluderas inte livskvalitet i KRAV. Detta innebär sammantaget att det finns behov av stärkta kriterier för social hållbarhet inom KRAV. Detta

gäller självklart även för den ekologiska märkningen enligt EU, eftersom den helt exkluderar sociala krav (Koch m.fl., 2018).

Privatlivsperspektiv

De flesta lantbrukarna är missnöjda vad det gäller frihet och värderingar, vilket kan utläsas i tabell 2 och 3. Detta exemplifieras även av att flera lantbrukare uttryckte en känsla av maktlöshet och besvikelse vad det gäller de politiska ramverken. Detta stämmer överens med att tidigare forskning visar att både ekologiska och konventionella lantbrukare är missnöjda med den politiska situationen (Berbec m.fl., 2018). Vad det gäller den finansiella situationen visar resultaten ett lägre värde för ekologiska lantbrukare jämfört med konventionella lantbrukare. Detta stämmer inte överens med tidigare forskning, som visar att det inte finns någon skillnad mellan ekologiska och konventionella lantbrukande gällande finansiell situation (Berbec m.fl., 2018). Detta kan däremot delvis förklaras av historiskt låga priser för ekologiska livsmedel i relation till konventionella livsmedel (Zeljko, 2023).

Vidare visar resultatet att både ekologiska och konventionella lantbrukare har goda sociala relationer, även om värdet är något lägre hos ekologiska lantbrukare. Detta skulle kunna förklaras genom att ekologiska lantbrukare generellt har högre arbetsbörda och därför inte hinner träffa vänner och familj lika mycket under högsäsong. Detta resultat stämmer överens med viss tidigare forskning (Berbec m.fl., 2018; Cammarata m.fl., 2021). Däremot visar andra studier att de sociala relationerna är bättre hos ekologiska lantbrukare jämfört med konventionella lantbrukare, på grund av deras gemenskap med andra lantbrukare som är certifierade (Butti Al Shamsi m.fl., 2019). Dessutom finns det studier som visar att den sociala situationen för konventionella lantbrukare är bristfällig, med mycket ensamhet (Kallioniemi m.fl., 2016; Nordström Källström & Ljung, 2005). Sammanfattningsvis stämmer alltså resultatet angående sociala relationer överens med tidigare forskning av exempelvis Berbec m.fl. (2018) och Cammarata m.fl. (2021), men inte av Butti Al Shamsi m.fl. (2019), Kallioniemi m.fl. (2016) och Nordström Källström & Ljung (2005).

Vad det gäller indikatorn hälsa skiljer sig resultatet åt mellan ekologiska och konventionella lantbrukare, där konventionella lantbrukare har ett lägre värde än ekologiska lantbrukare. Detta stämmer överens med tidigare forskning som visar att ekologiska lantbrukare har en godare både fysisk och psykisk hälsa jämfört med konventionella lantbrukare (David m.fl., 2021). Resultat och tidigare studier stämmer även överens genom att ekologiska lantbrukare har fler ergonomiska och muskellära problem, något som exempelvis lantbrukare 4 och 5 uttryckte (Landert m.fl., 2020; Mattila m.fl., 2021). Resultatet där exempelvis lantbrukare 3

och 4 uttryckte fördelar med att vara nära naturen och positiva känslor av miljömässigt ansvarstagande, stämmer överens med studien av Brigance m.fl. (2018). Vidare är både ekologiska och konventionella lantbrukare generellt nöjda med sin sysselsättning och utbildning, vilket stämmer överens med tidigare forskning (Berbec' m.fl., 2018).

Sammanfattningsvis stämmer resultaten från studien överens med tidigare forskning vad det gäller de flesta indikatorer. Detta gäller däremot inte indikatorn finansiell situation. Den tidigare forskningen visar att den finansiella situationen är densamma för både ekologiska och konventionella lantbrukare, medan resultatet visar att den finansiella situationen är betydligt sämre för ekologiska lantbrukare. Detta kan däremot delvis förklaras av nuvarande låga priser på ekologiska livsmedel jämfört med konventionella livsmedel. Gällande indikatorn sociala relationer stämmer viss tidigare forskning överens med resultaten, medan annan tidigare forskning inte gör det.

Verktygets innehåll och kritik

Gällande lantbrukarnas kritik mot verktyget, utgörs en central del av att de anser att verktyget kretsar för mycket kring arbetstid, semester och inkomst. Samtidigt menar utvecklarna av RISE att det inte finns några medicinska grunder till att särbehandla lantbrukares arbetstimmar, och att det utgör en hälsorisk att arbeta för mycket. Den första punkten i RISE postulat för hållbar utveckling är dessutom: "Arbetsbelastningen för dem som arbetar på gården ska inte äventyra deras sociala umgänge samt fysiska och mentala hälsa." (Bern University of Applied Sciences, 2018). Eftersom syftet med verktyget är att på vetenskaplig grund kartlägga hållbarhet på gårdsnivå, vore det felaktigt att frångå vetenskapen när det kommer till den rekommenderade arbetstiden. Däremot är det även viktigt att utifrån de deltagande lantbrukarnas åsikter lyfta fram aspekter som lantbrukarna uttrycker är viktigare för deras sociala hållbarhet än arbetstid, semester och inkomst. Detta kan enligt resultatet exempelvis handla om att bli accepterad och förstörd av sin omgivning, att ha möjlighet att arbeta med familjemedlemmar, att vara i naturen och att ha trevliga medarbetare.

RISE mäter de flesta hållbarhetsindikatorerna kvantitativt. Kvantifieringen och de tabeller som genereras illustrerar den sociala hållbarheten på ett tydligt sätt. Däremot är intervjuerna kvalitativa, och de genererar ett rikt material som berör social hållbarhet. Detta skulle ha kunnat användas i högre grad för att besvara fler frågeställningar än vad som görs i denna studie. Däremot har RISE inget tydligt system för hur det kvalitativa materialet kan användas, mer än att det konstateras att det ska utgöra ett underlag för en handlingsplan för hållbar

utveckling på gården (Bern University of Applied Sciences, 2018). Ett tydligare system för kvalitativt material skulle kunna fördjupa resultaten som genereras från RISE.

I RISE fastställs ett analysår som lantbrukarna förväntas utgå från i sina svar på frågorna (Bern University of Applied Sciences, 2018), i detta fall år 2022. Samtidigt uttryckte lantbrukare 5 att det vore intressant att mäta den sociala hållbarheten på gården kontinuerligt under en period och sedan slå ut resultaten till ett genomsnitt, eftersom svaren skulle kunna variera en del beroende på exempelvis dag och årstid. Mellan denna kommentar och RISE system med analysår finns en spänning, även om det inte finns något i RISE som motsätter kontinuerliga mätningar. Troligtvis skulle resultatet bli mer pålitligt vid upprepade mätningar, däremot är det en fråga om tid och resurser. Med tanke på att många av lantbrukarna redan har hög arbetsbelastning och upplever stress, är det viktigt att verktyget inte upptar för mycket tid från lantbrukarna. Det finns alltså en avvägning mellan komplexitet och enkelhet hos verktyget, där det krävs en kompromiss mellan de båda.

Lantbrukarna i studien såg begränsad användning för verktyget som underlag för strategiska beslut och en socialt hållbar utveckling på gården, trots att intervjuerna fick dem att fundera kring frågorna. Detta stämmer överens med tidigare forskning från De Olde m.fl. (2016c), som visar att lantbrukare är skeptiska till att använda hållbarhetsverktyg för att fatta beslut som berör gården. Samtidigt är själva syftet med verktyget att det ska inducera en hållbar utveckling (Bern University of Applied Sciences, 2018), vilket innebär att det behöver användas i beslutsfattandet. Detta skulle kunna lösas genom en ändrad målsättning utifrån Slätmo m.fl. (2016), som menar att hållbarhetsverktyg främst borde användas som ett underlag för diskussioner med lantbrukare. Vill man däremot att det tydligt ska innebära en förändring på gården, krävs insatser som gör verktyget mer användbart och applicerbart för lantbrukarna själva.

Resultat och teori

Hållbarhetsdiskurs och social hållbarhet

Hållbarhet som ett sätt att tillfredsställa behov samtidigt som kommande generationers möjligheter att tillfredsställa behov inte äventyras (Brundtland m.fl., 1987), placeras oftast på en global skala. I verktyget RISE skalas däremot hållbarheten ner till gårdsnivå, vilket utgör en helt annan analytisk instans. Exempelvis kan en gård orsaka stora utsläpp av växthusgaser utan att kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov försämras, om andra gårdar är hållbara, och tvärtom. Å andra sidan kan en ohållbar verksamhet innebära

konsekvenser på samma gård gällande flera hållbarhetsindikatorer, exempelvis markanvändning, vattenanvändning, biodiversitet och ekonomisk lönsamhet. Eftersom de flesta svenska gårdarna är familjegårdar (Röös m.fl., 2019), blir det även tydligare att hållbarheten på den egna gården kan orsaka direkta konsekvenser för barn, barnbarn och barnbarnsbarn. Sammanfattningsvis, när begreppet hållbarhet skalas ner till gårdsnivå kan den enskilda lantbrukaren direkt se konsekvenserna av sitt eget handlande på gården gällande vissa hållbarhetsindikatorer, men inte gällande andra.

Vissa forskare menar att sociala frågor inte hör hemma inom begreppet hållbar utveckling eftersom de anser att social hållbarhet inte krävs för att möta framtida generationers behov (Janker m.fl., 2019). De flesta sociala hållbarhetsaspekterna är förvisso också mer fokuserade på att skapa goda sociala förutsättningar här och nu, snarare än för framtida generationer. Däremot kan ett ohållbart brukande av mänskliga resurser även innebära försämrade möjligheter för framtida generationer att tillfredsställa sina behov. Detta kan exemplifieras av att exempelvis lantbrukare 4 hade svårt att hitta personal för rekrytering. Om ett yrke har ohållbara arbetsvillkor med exempelvis hårt kroppsligt arbete, långa dagar, oregelbundenhet, låg inkomst och otillgänglig geografisk placering finns det förklarliga skäl till att nyrekrytering utgör en svårighet. Om lantbrukarens arbetsliv och privatliv är bristfälligt kan även barn och barnbarn tvivla på om den verkligen bör ta över gården. Detta innebär att god social hållbarhet är avgörande för framtida rekrytering av både lantbrukare och anställda, vilket är en faktor som behöver tillfredsställas även för framtida generationer.

Konceptualiseringar av hållbarhetsdiskursen

Av de olika konceptualiseringarna av hållbarhet som i teorin redovisas utifrån Manzi m.fl. (2010), kan RISE menas ligga närmast tolkningen där hållbar utveckling visualiseras som ett venndiagram. Detta beror på att ekologiska, ekonomiska och sociala behov betraktas som separata enheter, där hållbarhet uppstår i balansen mellan de olika delarna (Bern University of Applied Sciences, 2022). RISE definition av vad hållbarhet innebär befinner sig däremot längre bort från konceptualiseringen som av Manzi m.fl. (2010) benämns som rysk docka, eftersom ekonomisk utveckling inte prioriteras framför ekologisk och social hållbarhet. Snarare skulle man kunna hävda att ekologisk hållbarhet prioriteras hos RISE, eftersom de flesta temana kan kategoriseras som ekologisk hållbarhet (se bilaga 1).

RISE definition av hållbarhet befinner sig inte heller särskilt nära den multidimensionella modellen för hållbarhet (Manzi m.fl., 2010). Detta beror dels på att den politiska dimensionen inte inkluderas, dels på att ekologiska, ekonomiska och sociala behov betraktas som separata

snarare än sammanvävda och odelbara. Detta kan exemplifieras av att en gård enligt RISE kan ha höga värden hos de teman som kan klassas som social hållbarhet, och låga värden hos de teman som kan klassas som ekologisk hållbarhet. Detta stämmer inte överens med den multidimensionella modellen, där ekologiska, ekonomiska och sociala behov betraktas som ömsesidigt beroende av varandra. Ytterligare poängteras inte avvägningar och kompromisser mellan ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet i RISE, vilket framhävs i den multidimensionella modellen (Manzi m.fl., 2010). Det skulle däremot troligtvis vara mycket svårt att skapa ett verktyg som fångar in en så komplex modell som den multidimensionella modellen, än mer verkligheten. Detta utgör en begränsning hos både RISE och andra hållbarhetsverktyg.

Lantbrukets hållbara sociala system

Janker m.fl. (2019) och modellen för lantbrukets hållbara sociala system kan kopplas an till RISE, där arbetslivsperspektivet kopplas till temat arbetsvillkor, och privatlivsperspektivet kopplas till temat livskvalitet. Däremot poängterar Jancker m.fl. (2019) att lantbrukarna befinner sig i kombinationen mellan arbetsliv och privatliv, eftersom de både arbetar och lever på gården. Deras behov behöver därför uppfyllas i både arbetslivet och privatlivet. Däremot hos RISE är temana arbetsvillkor och livskvalitet separata, och har ingen inbördes koppling till varandra, vilket utifrån teorin om lantbrukets hållbara system utgör en begränsning.

Indikatorerna i RISE kan dessutom sättas i perspektiv till Jancker m.fl. (2019) och modellen för lantbrukets hållbara sociala system genom kopplingen till Maslow (1943) och behovstrappan. Grundläggande fysiologi är i RISE delvis exkluderat vad det gäller exempelvis mat, vatten och luft, men däremot kan indikatorn hälsa inkluderas inom detta behov. Personaladministration, arbetsrelaterad säkerhet, lön och inkomst samt finansiell situation kan kopplas till behovet om trygghet. Sociala relationer och delvis även arbetstid, eftersom det begränsar den lediga tiden, reglerar behovet gemenskap. Behovet självkänsla kan istället sägas inkludera indikatorn frihet och värderingar. Slutligen kan behovet självförverkligande tillgodoses av indikatorerna yrke och utbildning samt övrig livskvalitet, eftersom känslan av mening och framtidstro ingår inom denna indikator.

Däremot menar Jancker m.fl. (2019) i modellen för lantbrukets hållbara sociala system att behoven hos lantbrukarna är subjektiva och beror på individ samt nutidens tid och rum. Detta stämmer delvis överens med RISE som inkluderar regionala data för anpassning till den givna kontexten (Bern University of Applied Sciences, 2022). Däremot anpassas temana och

indikatorerna i RISE inte till individ, tid och rum. Även denna modell är alltså mer komplex än vad verktyget kan fånga.

Slutsatser

Sammanfattningsvis illustrerar resultatet från intervjuerna utifrån hållbarhetsverktyget RISE att genomsnittet för samtliga gårdar har värden som klassas som 'medel' vad det gäller arbetstid, lön och inkomst, frihet och värderingar samt hälsa. Resterande indikatorer klassas om 'bra'. Resultatet visar även att de ekologiska gårdarna generellt har sämre social hållbarhet än de konventionella gårdarna. De resultat som i tabellerna framför allt sticker ut, är värdena hos indikatorerna lön och inkomst, frihet och värderingar samt hälsa. Gällande indikatorn lön och inkomst är värdet betydligt lägre för ekologiska lantbrukare jämfört med för konventionella lantbrukare, för frihet och värderingar är värdena låga för båda grupperna, medan värdet för indikatorn hälsa är något högre för konventionella lantbrukare jämfört med ekologiska lantbrukare.

Resultatet från fokusgruppen utgör fördjupade förklaringar och en kritisk granskning av resultatet från de individuella intervjuerna, framför allt vad det gäller indikatorerna personaladministration, arbetstid, inkomst, finansiell situation samt frihet och värderingar. Dessutom synliggörs lantbrukarnas kritik mot RISE. Kritiken berör bland annat att verktyget fokuserar för mycket på arbetstid och inkomst, att oregelbundenheten i yrket inte tas i beaktning, samt att involverandet av barn i arbetet på gården inte endast borde betraktas som något negativt. Slutligen visar resultatet att lantbrukarna uppfattar RISE som användbart för att reflektera kring frågor som berör social hållbarhet på gården, men att lantbrukarna anser att verktyget inte kan användas i beslutsfattande eller för att öka den sociala hållbarheten inom verksamheten.

Studien har bidragit till att börja utforska relationerna mellan social hållbarhet och olika sorters växtodlande svenska lantbrukare. Dessutom har hållbarhetsverktyget RISE utforskats utifrån lantbrukarens perspektiv. Däremot kan resultatet inte generaliseras till samtliga växtodlande lantbrukare i Sverige eftersom urvalet är begränsat och icke-slumpmässigt. Studien är snarare explorativ och föreslår uppslag till vidare studier som kan fortsätta kartlägga social hållbarhet utifrån lantbrukarens perspektiv.

Exempelvis väcker studien frågan huruvida ekologiskt lantbruk försämrar förutsättningarna för goda arbetsvillkor och hög livskvalitet. Kan det vara så att ekologiskt lantbruk är ekologiskt hållbart, men inte socialt hållbart? En mer omfattande studie som kan komplettera resultaten från studien skulle vara av intresse för att besvara denna frågeställning. Vidare vore det av intresse med studier som fokuserar på vad samhällets institutioner kan göra för att höja

den sociala hållbarheten inom lantbruket. Detta kan exempelvis handla om ersättare inom lantbruket som gör det möjligt för lantbrukare att ta semester, eller en struktur där lantbrukare är åsidosatta gällande samhällets sociala system samtidigt som de är lägre beskattade.

Relaterat till detta, är det inte acceptabelt att de flesta lantbrukarna i studien har en mycket hög arbetsbörda och upplever stress, något även tidigare studier påvisar. Lantbrukares arbetsbörda och stress är ett område där det behövs mer forskning, och inte minst politisk handlingskraft.

Referenser

- Arulnathan, V., Davoud Heidari, M., Doyon, M., Li, E., & Pelletier, N. (2020). Farm-level decision support tools: A review of methodological choices and their consistency with principles of sustainability assessment. *Journal of Cleaner Production*, 256(20).
<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120410>
- Berbeć, A. K., Feledyn-Szewczyk, B., Thalmann, C., Wyss, R., Grenz, J., Kopiński, J., Stalenga, J., & Radzikowski, P. (2018). Assessing the Sustainability Performance of Organic and Low-Input Conventional Farms from Eastern Poland with the RISE Indicator System. *Sustainability*, 10(6), 1792. <https://doi.org/10.3390/su10061792>
- Bern University of Applied Sciences. (2022). Response-Inducing Sustainability Evaluation (RISE). https://www.bfh.ch/dam/jcr:ee33a31d-5367-4e50-b94a-f7d5faf3a7bd/en_What_is_RISE_2022.pdf
- Bern University of Applied Sciences. (2018). *RISE 3.0 Manual. Sustainability themes and indicators*. Bern University of Applied Sciences: School of Agricultural, Forest and Food Sciences.
- Brennan, M., Hennessy, T., Meredith, D., & Dillion, D. (2021). Weather, Workload and Money: Determining and Evaluating Sources of Stress for Farmers in Ireland. *Journal of Agromedicine*, 27(2), 132-142. <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1080/1059924X.2021.1988020>
- Brigance, C., Soto Mas, F., Sanchez, V., & Handal, A. J. (2018). The Mental Health of the Organic Farmer: Psychosocial and Contextual Actors. *Workplace Health and Safety*, 66(12), 606-116. <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1177/2165079918783>
- Brundtland, G. H., Khalid, M., Agnelli, S., Al-Athel, S. A., Chidzero, B., Fadika, L. M., Hauff, V., Lang, I., Ma, S., Botero, M. M., & Singh, N. (1987). *Our common future; by world commission on environment and development*. Oxford University Press.
- Bryman, A. (2016). *Social research methods (5th edition)*. Oxford University Press.
- Butti Al Shamsi, K., Guarnaccia, P., Luciano Cosentino, S., Leonardi, C., Caruso, P., Stella, G., & Timpanaro, G. (2019). Analysis of Relationships and Sustainability Performance in Organic Agriculture in the United Arab Emirates and Sicily (Italy). *Resources*, 8(1), 39. <https://doi.org/10.3390/resources8010039>

- Cammarata, M., Timpanaro, G., & Scuderi, A. (2021). Assessing Sustainability of Organic Livestock Farming in Sicily: A Case Study Using the FAO SAFA Framework. *Agriculture*, *11*(3), 274. <https://doi.org/10.3390/agriculture11030274>
- David, L., Dambrun, M., Harrington, R., Streith, M., & Michaud, A. (2021). Psychological and Physical Health of Organic and Conventional Farmers: A Review. *Sustainability*, *13*(20). <https://doi.org/10.3390/su132011384>
- De Olde, E. M., Moller, H., Marchand, F., McDowell, R. W., MacLeod, C. J., Sautier, M., Halloy, S., Barber, A., Benge, J., Bockstaller, C., Bokkers, E. A. M., de Boer, I. J. M., Legun, K. A., Le Quellec, I., Merfield, C., Oudshoorn, F. W., Reid, J., Schader, C., Szymanski, E., ... Manhire, J. (2016a). When experts disagree: the need to rethink indicator selection for assessing sustainability of agriculture. *Environment, Development and Sustainability*, *19*, 1327-1342. <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1007/s10668-016-9803-x>
- De Olde, E. M., Oudshoorn, F. W., Bokkers, E. A. M., Stubsgaard, A., Sørensen, C. A. G., & de Boer, I. J. M. (2016b). Assessing the Sustainability Performance of Organic Farms in Denmark. *Sustainability*, *8*(9), 957. <https://doi.org/10.3390/su8090957>
- De Olde, E. M., Oudshoorn, F. W., Sørensen, C. A. G., Bokkers, E. A. M., de Boer, I. J. M. (2016c). Assessing sustainability at farm-level: Lessons learned from a comparison of tools in practice. *Ecological Indicators*, *66*, 391-404. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2016.01.047>
- Dumont, A. M., & Baret, P. V. (2017). Why working conditions are a key issue of sustainability in agriculture? A comparison between agroecological, organic and conventional vegetable systems. *Journal of Rural Studies*, *56*, 53-64. [10.1016/j.jrurstud.2017.07.007](https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.07.007)
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Towns, A., & Wängnerud, L. (2017). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Wolters Kluwer.
- FAO. (u.å.). *Sustainable agriculture*. Hämtad 2023-05-26 från <https://www.fao.org/sustainable-development-goals/overview/fao-and-the-2030-agenda-for-sustainable-development/sustainable-agriculture/en/>
- Gren, M., & Hallin, P-O. (2003). *Kulturgeografi: en ämnesteoritisk introduktion*. Liber.
- Herman, A. (2015). Enchanting resilience: Relations of care and people–place connections in agriculture. *Journal of Rural Studies*, *42*, 102-111. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.10.003>

Janker, J., Mann, S., & Rist, S. (2019). Social sustainability in agriculture – A system-based framework. *Journal of Rural Studies*, 65, 32-42.

<https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.12.010>

Janker, J., & Mann, S. (2018). Understanding the social dimension of sustainability in agriculture: a critical review of sustainability assessment tools. *Environment, Development and Sustainability*, 22, 1671-1691. <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1007/s10668-018-0282-0>

Jordbruksverket. (2021a). *Ekologisk växtodling 2021*. Hämtad 2023-05-26 från <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2022-05-17-ekologisk-vaxtodling-2021>

Jordbruksverket. (2021b, 28 april). *Jordbruksföretag och företagare 2020*. <https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2021-04-28-jordbruksforetag-och-foretagare-2020>

Jordbruksverket. (2022). *Om ekologisk produktion*. Hämtad 2023-03-17 från <https://jordbruksverket.se/jordbruket-miljon-och-klimatet/ekologisk-produktion>

Kallioniemi, M. K., Simola, A., Kaseva, J., Kymäläinen, H-R. (2016). Stress and Burnout Among Finnish Dairy Farmers. *Journal of Agromedicine*, 21(3), 259-268. <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1080/1059924X.2016.1178611>

Koch, C., Ascard, J., Falkenek, A., Jönsson, A., Bladh André, C., Fröman, E., Gotting, M., & Andresen, N. (2018). *Åtgärdsplan för att öka produktion, konsumtion och export av ekologiska livsmedel* (Rapport 2018:16). Jordbruksverket.

KRAV. (2023). *Bättre arbetsvillkor*. Hämtad 2023-03-13 från <https://www.krav.se/krav-markt/det-har-vill-krav/battre-arbetsvillkor/>

Manzi, T., Lucas, K., Lloyd-Jones, T., & Allen, J. (2010). Understanding Social Sustainability: Key Concepts and Developments in Theory and Practice. I T. Manzi, K. Lucas, T Lloyd-Jones & J. Allen (Red.), *Social Sustainability in Urban Areas: Communities, Connectivity and the Urban Fabric* (s. 1-34). Taylor & Francis Group.

Maslow, A. (1943). A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396. <http://doi.org/10.1037/h0054346>

- Mattila, T. E. A., Perkiö-Mäkelä, M., Hirvonen, M., Kinnunen, B., Väre, M., & Rautiainen, R. H. (2021). Work exposures and mental and musculoskeletal symptoms in organic farming. *Ergonomics*, *65*(2), 242-252. <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1080/00140139.2021.1974102>
- Nordström Källström, H., & Ljung, M. (2005). Social Sustainability and Collaborative Learning. *AMBIO A Journal of the Human Environment*, *34*(4), 376-382. <https://doi.org/10.1579/0044-7447-34.4.376>
- Pilgeram, R. (2011). "The Only Thing That Isn't Sustainable... Is the Farmer": Social Sustainability and the Politics of Class among Pacific Northwest Farmers Engaged in Sustainable Farming. *Rural Sociology*, *76*(3), 375-393. <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1111/j.1549-0831.2011.00051.x>
- Ryrvik, L. (2023). Kunskapsöversikt: Hållbarhetsverktyget RISE och social hållbarhet på ekologiska och konventionella gårdar. *Göteborgs universitet*.
- Röös, E., Fischer, K., Tidåker, P., & Nordström Källström, H. (2019). How well is farmers' social situation captured by sustainability assessment tools? A Swedish case study. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, *26*(3), 268-281. <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1080/13504509.2018.1560371>
- Shreck, A., Getz, C., & Feenstra, G. (2006). Social sustainability, farm labour, and organic agriculture: Findings from an exploratory analysis. *Agriculture and Human Values*, *23*, 439-449. <http://doi-ord.ezproxy.ub.gu.se/10.1007/s10460-006-9016-2>
- Slätmo, E., Fischer, K., & Röös, E. (2016). The Framing of Sustainability in Sustainability Assessment Frameworks for Agriculture. *Sociologica Ruralis*, *57*(3), 378-395. <https://doi-org.ezproxy.ub.gu.se/10.1111/soru.12156>
- Thunberg, S., & Arnell, L. (2021). Pioneering the use of technologies in qualitative research – A research review of the use of digital interviews. *International Journal of Social Research Methodology*, *25*(6), 757-768. <https://doi.org/10.1080/13645579.2021.1935565>
- Zeljko, A. (2023, 14 april). Marknadsbrev för EKO-spannmål. *Lantmännen*.

Bilagor

Bilaga 1: Teman och indikatorer i RISE (Bern University of Applied Sciences, 2022).

Themes	Indicators
Soil use	<ul style="list-style-type: none"> • Soil management • Crop productivity • Soil organic matter • Soil reaction • Soil erosion • Soil compaction
Animal husbandry	<ul style="list-style-type: none"> • Herd management • Livestock productivity • Opportunity for species-appropriate behaviour • Living conditions • Animal health
Material use and environmental protection	<ul style="list-style-type: none"> • Material flows • Fertilization • Plant protection • Air pollution • Soil and water pollution
Water use	<ul style="list-style-type: none"> • Water management • Water supply • Water use intensity • Irrigation
Energy and climate	<ul style="list-style-type: none"> • Energy management • Energy intensity • Greenhouse gas balance
Biodiversity	<ul style="list-style-type: none"> • Biodiversity management • Ecological infrastructures • Intensity of agricultural production • Distribution of ecological infrastructures • Diversity of agricultural production
Working conditions	<ul style="list-style-type: none"> • Personnel management • Working hours • Safety at work • Wage and income level
Quality of life	<ul style="list-style-type: none"> • Occupation and training • Financial situation • Social relations • Personal freedom and values • Health • Other areas of life
Economic viability	<ul style="list-style-type: none"> • Liquidity • Stability • Profitability • Indebtedness • Livelihood security
Farm management	<ul style="list-style-type: none"> • Business goals, strategy, and implementation • Availability of information

	<ul style="list-style-type: none">• Risk management• Sustainable relationships
--	---

Bilaga 2: Avtal för dataanvändning

RISE-analys: Avtal om dataanvändning

Linnéa Ryrvik avser att genomföra en analys och bedömning av hållbarhetsprestandan för nedan nämnda gård. För detta ändamål tillämpas verktyget RISE.

All data och bedömningsresultat som samlas in inom ramen för denna analys lagras enligt respektive lagar i en databas och behandlas konfidentiellt. Lantbrukaren har alltid rätt att begära radering av uppgifter.

Linnéa Ryrvik har rätt att använda och ge tredje part tillgång till dessa uppgifter och resultat i anonymiserad form (exempelvis för forskningsverksamhet). Användning och/eller vidarebefordran av data i icke-anonymiserad form kommer inte ske, utan det kräver i så fall ett separat skriftligt medgivande från nedan nämnda gård.

RISE-användare

Härmed bekräftar RISE-användaren, liksom den senare nämnda intervjupersonen, att analyserna och bedömningarna med RISE-metoden är gjorda efter bästa kunskap och övertygelse baserat på informationen från nedan nämnda gård. All data kommer att behandlas konfidentiellt och i enlighet med RISE uppförandekod och RISE sekretesspolicy.

Efternamn: Namn:

Institution:

Adress: Postadress:

Plats och datum: Signatur:

Lantbrukare

Jag bekräftar härmed att jag godkänner detta avtal. Jag blev informerad om dataanvändningen och om min rätt att begära radering av mina uppgifter.

Efternamn: Namn:

Adress: Postadress:.....

Plats och datum:..... Signatur:

Bilaga 3: Indikatorer för social hållbarhet i RISE (Bern University of Applied Sciences, 2018).

Personnel management	An assessment is made of whether the farm has a professional, forward-looking personnel management system in place and whether working conditions comply with the decent work standards established in the relevant human rights conventions and agreements.
Working hours	Daily, weekly, and annual working hours and annual vacation are recorded and evaluated against the regional standard.
Safety at work	An assessment is made of the frequency of work-related accidents and cases of illness on the farm, the measures taken to prevent them and whether there is a risk of illegal child labour.
Wage and income level	The income of the people working on the farm is compared against their financial needs. Self-employed workers are also asked about the farm's financial results (e.g., how the value of the business has changed, private account deposits/withdrawals, building up of reserves, equity capital formation), since it is possible that other assets may have been accumulated on the farm in addition to those used for private consumption.
Occupation and training	An assessment is made for all interviewees of how important their occupation and initial and ongoing training are to them and how satisfied they are with their current situation in this regard.
Financial situation	All interviewees are asked how important their financial situation is to them and how satisfied they are with it.
Social relations	All interviewees are asked how important social relations are to them and how satisfied they are with their current situation in this regard.
Personal freedom and values	All interviewees are asked how important personal freedoms and the ability to live by their personal values are to them and how satisfied they are with their current situation in this regard.
Health	All interviewees are asked how important their health (including time management) is to them and how satisfied they are with their current situation in this regard.
Other areas of life	All interviewees are asked how important the other areas of their lives are to them and how satisfied they are with their current situation in this regard.

Bilaga 4: Intervjuguide för fokusgrupp

- Hur kändes intervjun och frågorna jag ställde?
- Tycker ni att frågorna var passande för att mäta arbetsvillkoren på gården?
- Tycker ni att frågorna var passande för att mäta er livskvalitet?
- Vad det någon fråga som var svår att svara på?
- Vad tyckte ni om att man på de flesta frågor om livskvalitet ska uppskatta hur nöjd man är på ett visst område på en skala 1-5?
- Passar frågorna för just svenska gårdar?
- Tror ni att frågorna och resultatet skulle kunna användas för att öka den sociala hållbarheten på er gård?